

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ БОХТАР БА НОМИ
НОСИРИ ХУСРАВ

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 809.155.0 (81.2 Тоҷ)
Б-89

БУСТОНЗОДА ТАХМИНА БУСТОН

**МАЪНОИ КОННОТАТИВӢ ДАР НИЗОМИ
МАЪНОШИНОСӢ (БАР МАБНОИ “ДАР ОРЗУИ
ПАДАР”-И КАРОМАТУЛЛО МИРЗО)**

АВТОРЕФЕРАТ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ
аз рӯи ихтисоси 6.2.2. Назарияи забон

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертатсия дар кафедраи забони тоҷикии Муассисаи давлатии таълимии “Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав” омода гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Гулназарзода Жило Бурӣ** – доктори илмҳои филологӣ, профессор, ректори Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

Муқарризи расмӣ: **Абодуллоева Сафина Юсуповна** – доктори илмҳои филологӣ, дотсент, ходими калони шӯъбаи забони тоҷикии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакии Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Неъматова Бибиқанд Мабатхоновна – номзади илмҳои филологӣ, дотсенти кафедраи забон ва фарҳанги факултети гуманитарӣ педагогии Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни**

Ҳимояи диссертатсия санаи “22” августи 2026, соати 10:00 дар чаласаи шурои диссертатсионӣ 6D.KOA-117-и назди Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (нишонӣ: 734019, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Муҳаммадиев 17/6), маҷлисоҳи шурои олимон; e-mail: havas3001@mail.ru; тел: (+992) 882-89-17-17) баргузор мегардад.

Бо диссертатсия дар китобхонаи илмӣи Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода тавассути сомонаи [www. dbz.tj](http://www.dbz.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «__» _____ соли 2026 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ, доктори
илмҳои филологӣ,
дотсент

Соҳибназарзода Х.Т.

МУҚАДДИМА

Диссертатсия ба яке аз мавзӯҳои то ҳол таҳқиқнашудаи забоншиносии тоҷик – маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ бахшида шудааст.

Мубрамии мавзӯи таҳқиқ. Пажӯҳиши диссертатсионӣ ба таҳқиқи маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносии лингвистӣ пардохта шудааст. Дар забоншиносии муосир маъно, асосан, дар доираи самтҳои гуногуни илмҳои ҳамчун фалсафа, мантиқ, семиотика ё нишонашиносӣ, забоншиносӣ, аз қабилӣ маъношиносии лингвистӣ, забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), фарҳангӣ, қавмӣ баррасӣ мегардад. Вале дар таҳқиқи мазкур таваччуҳӣ асосӣ ба пажӯҳиши хусусияти маъноӣ коннотативӣ яке аз маъноҳои прагматикӣ ҳамчун наъми маъноӣ луғавӣ дар низоми маъношиносии луғавӣ дар доираи парадигмаи маъношиносии лингвистӣ равона гардидааст.

Файласуфони антиқа, монанди Арасту, Афлотун ва Сукрот ба баррасии муносибатҳои аломати забон ва маъно пардохта, нақши фаъоли онро дар шаклгирии таносуби маъно ва ифода ибраз кардаанд. Ҳамчунин, робитаи забон ва маъноро бо табиат ва ҷомеа нишон дода, алоқаи забон ва маъно, ҳамзамон, вазифаҳои онҳоро дар қорбурди инсон баррасӣ карда буданд.

Дар асрҳои миёна андешаи робитаи забон бо маъно дар тӯли таърихи рушди онҳо тасдиқ шуда, пайдарпай, таносуб тавассути забон, маъно муайян ва мушаххас гардид. Инчунин, забонро метавон ҳамчун воситаи сабт ва интиқоли андешаҳо, таҷрибаи фарҳанги миллӣ ва ҳоси мардум муайян кард.

Дар забоншиносии муосир таҳқиқи пажӯҳиши маъно ва анвои он дар ақидаи халқҳои гуногунзабону гуногунфарҳанг инъикос гардида, боис ба таваччуҳӣ

забоншиносону муҳаққиқон шудааст. Донишмандону забоншиносон оид ба мафҳуми “маъно” афқору андеша ва назари гуногун иброз кардаанд. Масалан, Мачидов Ҳ. доир ба масъалаҳои марбут ба маъно чунин гуфтааст: “Маъноҳои луғавии калимаю инъикоси бевоситаи шайъо, ҳодисаҳо, воқеаҳои объективӣ ва муносибаҳои мухталифи байни онҳо мебошанд” [14, с. 24].

Дар маъноҳо тамоми тасаввурот ва фаҳмиши инсон доир ба олами ҳастии ҳам дидашаванда ва ҳам маънавӣ, ки ўро ихота кардааст, чамъбаст мегардад.

Дар диссертатсия мо як навъи маъно – маъноӣ коннотативиро мавриди баррасӣ қарор дода, ифодашавии хусусияти ин маъноро бо дигар восита низ дахл намудаем. Аз ин лиҳоз, дар намунаи забони тоҷикӣ мавриди баррасӣ ва омӯзиш қарор додани ин мабоҳис бамаврид ва мубрам мебошад. Ин матлабро бо он шарҳ додан мумкин аст, ки агар маъноӣ коннотативиро дар асарҳои бадеӣ мавриди баррасӣ қарор диҳем, ба ин натиҷа мерасем, ки миёни маъноӣ коннотативӣ ва дигар маъноҳои луғавӣ тафовуту монандӣ мавҷуд аст.

Мубрамии мавзуи диссертатсияи мазкур дар он аст, ки бори аввал маъноӣ коннотативӣ ба вижа мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор гирифтааст. Инчунин, дар забоншиносии муосир масъалаи муайян ва мушаххас намудани таъсири мутақобилаи маъноҳо ва таҷассуми андешаҳои арзишӣ тавассути воҳидҳои забон ва нутқ баррасӣ гардидааст. Натиҷаи афкори донишномавӣ, эҳсосӣ-ҳиссиётӣ, миллию фарҳангӣ, фаҳмиши доираи муайяни мавзӯро маъно ташкил медиҳад. Интихоби мавзӯ аз он ҷиҳат муайян карда мешавад, ки маъноӣ коннотативӣ яке аз заминаҳои асосӣ барои муайян намудани хусусият ва ҷойгоҳи он дар низоми маъношиносии лингвистӣ, баҳусус, дар маъноӣ прагматикӣ асоснок мансуб меёбад.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар забоншиносии тоҷик пажухиш, таҳлил ва омӯзиши маъноӣ коннотативӣ ба таври мушаххас ва густурда сурат нагирифтааст, ҳарчанд ба масъалаи омӯзиши маъноӣ диққат дода, дар забони тоҷикӣ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Дар забоншиносии тоҷик доир ба маъноӣ коннотативӣ асари илмие таҳия нагардидааст, аммо муҳаққиқони зиёде дар қорҳои илмие худ ҳангоми таҳлилу баррасӣ ба ин масъала ибрози ақида намудаанд. Масалан, забоншиноси маъруфи тоҷик М.Н. Қосимова бо таълифоти худ чун “Таърихи забони адабии тоҷик” [11], “Чор унсур: маъниофаринӣ, калимасозӣ (дар асоси маводи “Маснавии маънаӣ” [13] ба маъношиносии лингвистии тоҷик замина гузошт. Дар гурӯҳҳои маъноӣ баррасӣ қардани вижагиҳои луғавӣ-маъноӣ, вобаста ба маъно ва мавқеи ҷузъҳои воҳидҳои фразеологӣ, зарбулмасалу мақолҳо дар осори адибону шоирон, ки дар забоншиносии тоҷик хеле маъмул аст, ба ташаккулу таҳаввули маъношиносӣ дар илми тоҷик мусоидат мекунанд.

Донишмандон чун С. Ҳалимов, М. Муҳаммадиев, Ҳ. Маҷидов, Д. Хоҷаев, Ш. Кабиров ва дигарон вобаста ба вижагиҳои маъноӣ дар заминаи осори илмиву бадеии ҷи классикӯ ҷи муосир андешаҳои илмие судманд бо далелу истинод баён намудаанд.

М. Саломийён дар асару мақолаҳои равишу мақсади таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ амалии маъношиносиро мавриди баҳси илмӣ қарор додааст. Забоншинос вобаста ба ҷойгоҳи маъноӣ дар ифодаи мафҳум ва маъно, майдони семантикӣ, хусусияти коннотативии маъноӣ ибрози андеша намудааст [16; 17; 18; 19; 20].

Ж. Гулназарзода ҳангоми баррасии вижагиҳои маъноии феъл дар “Баҳористон”-и Ҷомӣ дар таснифоти гурӯҳҳои маъноии феъл бо тарзи маҷмӯӣ дар марзи маъноӣ ифодаи мафҳумҳои амал, ҳаракат, ҳолат, гуфтор, амали

тафаккуриро ҳам дар маънои луғавии маъмулӣ ва ҳам бо ифодаи маъноӣ коннотативӣ баррасӣ кардааст. Дар монографияи “Низоми маъноӣ феъл дар забони адабии тоҷик” вобаста ба маъношиносии лингвистӣ, корбурдӣ (прагматикӣ) доираи маъноӣ маҷмуии ҳам луғавӣ ва ҳам грамматикӣ, ки дар омӯзиши маъношиносӣ мусоидат мекунад, таҳлилҳо ба анҷом расонидааст [6, с. 41].

Рисолаи “Таҳлили семантикии калимаи “зан” дар ашъори адибони тоҷик”-и Г. Сафарова пурра ба таҳқиқи маҷмуии маъноӣ мутобиқ мебошад, зеро муҳаққиқ дар ин рисола мавқеъ ва имконияти маъноӣ вожаи “зан-модар”-ро нишон додааст [24, с. 117].

Дар самти забоншиносии муқоисавии маъноӣ забоншиносон таҳлили гурӯҳҳои маъноиро бевосита дар рисолаҳои илмиашон дар муқоисаи забонҳои гуногун нишон додаанд.

Ҳамчунин, доир ба баъзе масъалаҳои марбут ба маъношиносӣ муҳаққиқони тоҷик М.Н. Қосимова [2007], Д. Исқандарова [1995; 2004], З. Мухторов [2013], С. Ҳалимов [2002], У. Саъдуллоев [2012], З. Мирзоева [2016], Ҳ. Дӯстзода [2022], Г. Сафарова [2021], М. Назаров [2022], С. Азимова [2022; 2024], Х. Баҳромова [2025] ва дигарон дар асарҳо ва мақолаҳои илмӣ худ тавачҷуҳ намуда, нуктаи назарашонро ибраз намудаанд.

Чун маъношиносии лингвистӣ соҳаи нав аст, бинобар ин, таҳқиқоти муҳаққиқони соҳаҳои зикршуда нахустпояи таҳқиқи мавзӯи мазкур махсуб меёбанд.

Муҳаққиқи ҷавон С. Азимова бо равиши нави баррасии илмӣ дар намунаи матни “Анвори Сухайлӣ”-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар рисолаи илмӣ худ «Вижагиҳои навҳои маъноӣ луғавӣ дар маъношиносӣ (дар намунаи «Анвори Сухайлӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ)» вобаста ба вижагиҳои маъноӣ луғавӣ, навҳои он ҳадду ҳудуди умумияту фарқияти онҳо ибрази андеша намуда, бо

тақвияти гуфтаҳои донишмандону муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ хусусияти маъноҳои луғавиро, аз ҷумла, маънои коннотативиро нишон додааст. Муҳаққиқ, аз як тараф, равияҳои нави омӯзиши маъношиносии муосирро нишон дода бошад, аз тарафи дигар, бо намунаҳо аз матни классикӣ муайян кардааст, ки он хусусиятҳое, ки дар илми маъношиносии муосир олимони Аврупо ҳамагӣ дар охири асри 19 ва ибтидои асри 20 пешниҳод намудаанд, дар забони тоҷикӣ ҳанӯз дар аввали асрҳои миёна мавриди пажӯҳиш ва истифода будааст. Дар равиши омӯзишу пажӯҳиш вобаста ба мавқеъ ва хусусияти маънои коннотативӣ чунин овардааст: “Дар илми забоншиносии муосир коннотатсия ҳамчун *маънои иловагӣ, тобиши нави маъноӣ* фаҳмида мешавад ва ин мафҳумро бори нахуст ба илми забоншиносӣ олими варзидаи рус О. Ахманова ворид кардааст. Дар таҳқиқоти забоншиносони зиёд зикр мегардад, ки “коннотатсия як навъ хусусияти иҷтимоӣ дорад ва дар он мафҳумҳои ба назари аввал ноаён, вале устуворе дохил мешаванд, ки таҷассумкунандаи таассуроти одамон аз ашё ва ё ҳодиса мебошанд” [1, с. 82].

Робитаи таҳқиқ бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи рисола бо барномаҳои самтҳои илмҳои филологӣ, алалхусус, бо мавзуи илмии кафедраи забони тоҷикӣи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, кафедраи назария ва амалияи Донишгоҳи байналмилалӣи забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва “Барномаи давлатии рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030” алоқаманд мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқ. Мақсади таҳқиқот омӯзиши ҳамаҷонибаи хусусияти назариявӣ амалии маънои коннотативӣ дар забони тоҷикӣ мебошад. Вобаста ба мақсади таҳқиқ иҷрои вазифаҳои зеринро зарур меҳисобем.

Вазифаҳои таҳқиқ: Чихати ноил гардидан ба ҳадафҳои таҳқиқ татбиқи **вазифаҳои** мушаххаси зерин ба мақсад мувофиқ аст:

- таҳқиқ ва баррасӣ намудани истилоҳи маъно ва вижагиҳои он дар асоси фикру андешаҳои олимону забоншиносон;

- баёни вижагӣ ва навъҳои маъноӣ луғавӣ дар низоми маъношиносӣ;

- муайян ва таҳқиқ намудани маъноӣ прагматикӣ ё корбурдӣ дар маъношиносӣ;

- омӯзиши ҷойгоҳ ва хусусияти маъноӣ коннотативӣ дар забоншиносии прагматикӣ;

- дар асоси маводҳои илмӣ ва сарчашмаи таҳқиқ нишон додани таъсирпазирии навъҳои маъноӣ прагматикӣ;

- таҳлили маъноӣ коннотативӣ ва маъноӣ услубӣ;

- таҳлили маъноӣ коннотативӣ бо маъноӣ эҳсосӣ;

- таҳлили коннотатсия ва маъноӣ баҳодихӣ;

- дар асоси маводди гирдовардашуда муайян намудани ҷанбаҳои ҷойгоҳи коннотатсия дар навъҳои маъноӣ луғавӣ;

- нишон додани ифодаи маъноӣ лингвистӣ дар сатҳу зинаҳои маъношиносии лингвистӣ;

- таҳлили коннотатсия дар фоносемантика;

- таҳлили маъноӣ коннотативӣ дар сатҳи вожа;

- муайян кардани мавқеи коннотатсия дар морфосемантика;

- таҳлили ифодаи маъноӣ коннотативӣ дар матн;

- нишон додани нақши таносуби маъноӣ дар ифодаи маъноӣ коннотативӣ.

Объекти таҳқиқро воҳидҳои забон вобаста ба ифодаи маъноӣ коннотативӣ ташкил медиҳад, ки дар намунаи “Дар орзуи падар”-и Кароматулло Мирзо нишон дода мешавад.

Мавзуи (предмет) таҳқиқ. Мавзуи кори диссертатсионӣ таҳқиқ ва таҳлилу баррасии маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносии лингвистӣ мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқ. Асосҳои назариявӣ пажӯҳиши мазкурро асарҳои мақолаҳои илмӣ олимони тоҷик М.Н. Қосимова, Ҳ. Маҷидов, С. Ҳалимов, М. Муҳаммадиев, Д. Хоҷаев, Ш. Кабилов, Д. Искандарова, О. Қосимов, З. Мухторов, М. Саломӣён, Ж. Гулназарзода, М. Назаров, С. Азимова ва дигарон ташкил медиҳанд.

Ҳамчунин, доир ба маънаҳои назариявӣ асарҳои муҳаққиқони аврупоӣ Ҷ. Лакофф ва рус Н.Ф. Алиференко, Е.С. Кубрякова, Н.Д. Артюнова, И.А. Стернин, В.Н. Телия, М.В. Пименова, В.А. Маслова ҳамчун асоси назариявӣ методологӣ истифода шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқ дар он аст, ки дар доираи диссертатсияи мазкур бори нахуст маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносии тоҷик муқаррар гардида, вижаҳои умумӣ ва хос дар дарки маъноӣ коннотативӣ нишон дода шудааст. Ҳамчунин, маъноӣ коннотативӣ дар доираи маъношиносии лингвистӣ ва забоншиносии прагматикӣ ба роҳ монда шуда, ҷойгоҳи маъноӣ коннотативӣ дар байни маъноҳои дигари прагматикӣ, ифодаи маъноӣ коннотативӣ дар бахшу қисматҳои забон бори нахуст нишон дода шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Мушаххас карда шуд, ки дар таҳқиқоти илмӣ олимону муҳаққиқони забоншинос маъно, хел ва вижаҳои он хеле муфассал таҳқиқ шудаанд, маъноӣ луғавӣ дар низоми маъношиносии лингвистӣ мавқеи бориз дорад ва он дар раванди дарки ягонагӣ ва бутунии низоми маъношиносӣ бо зернизомҳои мусоидат мекунад.

2. Таҳқиқ маълум намуд, ки маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносии луғавӣ ҳангоми муқоиса бо дигар

навъҳои маъно мавқеи хоса дошта, низоми маънои луғавиро пурра мегардонад ва таъсирпазирии навъҳои маънои прагматикӣ ё корбурдӣ барои равшан сохтани ифодаи маъно мавқеи калон дорад.

3. Таҳлил нишон дод, ки дар намунаи «Дар орзуи падар»-и Кароматулло Мирзо маънои коннотативӣ бо маъноҳои услубӣ, эҳсосотӣ ва баҳодихӣ, алоқамандию мукамалшавии низоми маъноӣ бо суҳанони муаллиф, қаҳрамонони асар, муоширати онҳо, тасвири ҳодисаву воқеият ифода меёбад. Дар ҳудуди гунаҳои луғавӣ-маъноӣ муайян кардани маънои коннотативӣ маънои маъмулӣ, гунаҳои луғавӣ-маъноии ба он наздик ва гунаҳои луғавӣ-маъноии аз маънои луғавии маъмулӣ дур (канорӣ) бо якдигар таъсири мутақобилаи сермаъноӣ, мутазодӣ, муродифӣ доранд.

4. Собит гардид, ки маънои коннотативӣ дар сатҳи зинаҳои маъношиносӣ, аз ҷумла, фоносемантика зухур мекунад. Таҳлилу таҳқиқи маводи асар собит намуд, ки маънои коннотативӣ дар сатҳи калима мушаххастар падида меояд. Ин маъно ҳамчун хусусияти дохилии забон дар сатҳи морфосемантика бо иштироки пешванду пасвандҳо ва истифодаи калимаҳои мураккаб мавқеи худро дорад. Дар сатҳи матну ҷумла имконияту шароити таносуби маъноиро тавассути аъзоҳои ҷумла ва матн нишон дода, мавқеи маънои коннотативиро дар мавриди корбурд мушаххас намуд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ дар он зоҳир мегардад, ки диссертатсияи мазкур барои корҳои пажуҳишии минбаъда дар соҳаҳои маъношиносӣ, маъношиносии луғавӣ, забоншиносии корбурдӣ ё прагматикӣ мусоидат кунад. Натиҷаҳои таҳқиқ барои ҳалли як қатор масъалаҳои амалӣ ва назариявии ин самт метавонанд истифода шаванд ва ҳамчун асос ва замина

барои таҳқиқоти минбаъдаи илмию назариявӣ самтҳои маъношиносӣ хидмат намоянд.

Хусусияти маъноӣ коннотативӣ ба ҳалли масъалаҳо барои зоҳир намудани қонуниятҳои умумӣ ва хусусияти вижаи маъношиносии лингвистӣ ва ҳамгирӣ илмҳо дар соҳаи забоншиносӣ мусоидат мекунад. Чунин амал барои ҳал намудани масъалаҳои назариявӣ соҳаи метавонад кумак расонад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ дар он ифода меёбад, ки масъалаи мазкур бо таҳлилу баррасии назариявӣ ва қиёсу муқобилаи илмӣ таъмин буда, бар асоси нуктаҳои мушаххаси методологӣ, маводи гуногунҷанбаи таҳлилӣ дар мувофиқат бо сохтор, мақсаду вазифаи таҳқиқ бунёд ёфтааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва муҳтавои диссертатсия ба таҳқиқ ва ошкор намудани маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ бахшида шудааст. Вобаста ба масъалаи таҳқиқ диссертатсия ба ихтисоси илмӣ 6.2.2. Назарияи забон мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии доктараи дарачаи илмӣ дар таҳқиқ. Маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ бори нахуст дар шакли диссертатсия ба таври мукамал таҳқиқ карда шуд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои диссертатсия дар маърузаву гузоришҳо дар конференсияҳои ҳарсолаи илмию назариявӣ ҳаёти профессорону устодони Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав, Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода ва дигар конференсияҳои минтақавию ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифтааст. Диссертатсияи мазкур дар маҷлиси кафедраи забони тоҷикӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар

(суратчаласаи №10 аз 06 майи соли 2026) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқ дар 8 мақолаи илмӣ, аз ҷумла, 5 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор шудаанд. Рӯйхати онҳо дар охири автореферат оварда шудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯи ихтисораҳо, муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқ, 3 боб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқ ва феҳристи адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 168 саҳифаи хуруфи компютерӣ иборат мебошад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамаи, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, асосҳои назариявӣ методологӣ, методҳо ва маводҳои таҳқиқ, навоари он, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқ, нуқоти барои дифоъ пешниҳодшаванда, коркард ва татбиқи натоқи таҳқиқ ва сохтори кор баён шудааст.

Боби якуми диссертатсия “**Хусусият ва ҳелҳои маъно дар маъношиносӣ**” ном дорад. Дар фасли аввал “**Вижагӣ ва навҳои маъноии луғавӣ**” зикр мегадад, ки маъноии луғавӣ бештар чун робитаи таърихан ташаккулёфтаи инъикос дар шуури мо ва шайъ ё падидаи бо калима ифодаёфта фаҳмида мешавад. Шайъият ҷудо кардани ашъи даркшударо ба аломат ва тимсол ва дигар василаҳо, ки дар он аломат тасвири мушаххаси яклухтро ва тимсол падидаи аморфӣ, номуайян ва номаҳдудро дар худ доранд, қафолат медиҳад.

Ба андешаи муҳаққиқ Кубрякова “Вожа ва маъноҳои луғавии он бо олами воқеӣ тавассути шуур ва мафҳум ба

хам меоянд. Мафҳум симои чамъбастии шайъ ё чиз, мазмуне, ки аломатҳои хоси онро нишон медиҳад, мебошад ва дар ҳамин шакли умумикунонидашуда ё чамъбасти мафҳум бо калима ва маънои луғавии он таҷассум меёбад. Баҳамонии калимаро бо мафҳум мувофиқати мафҳумӣ ва ҷузъи муносиб ва мувофиқи маънои луғавиро мафҳуми луғавӣ ё сигнификат, баъзан десигнат ё маънои сигнификативӣ меноманд” [10, с. 47].

Якҷуғтаи робитаи дохилии ҷузъ ва куллро дар тасвир ва образ таъмин мекунад ва баъзан таҳрифи қисмҳои алоҳидаи тасвири сарфи назар мекунад.

Ҳамин ки ин таҳрифи боиси вайрон шудани тамомият гаштанд, симо ё образ пароканда мешавад. Вобаста ба хусусияти денотат калимаҳо ба исмҳои хос ва чинс ҷудо мешаванд. Исмиҳои хос ҳамеша ба объект, падида ё мавҷудоти зинда ишора мекунад:

“Меҳрубону хоҳаракаи Мижгон дар ҳайрат афтода буданд: ба падару модари онҳо чӣ гап шуда бошад? ... Мушарраф аз оиҳона берун шуда, бо шаст сӯи хучраи Нозимӣ давид, дари хонаи ӯро кушод” [28, с. 4].

Дар ин фасл андешаҳои муҳаққиқон ва пажуҳишгарон Абуалӣ Сино, Хоҷа Насириддини Тӯсӣ, Носири Хусрав, Шамс Қайси Розӣ, Кубрякова, И. М. Кобозева, М.А. Кронгауз, Куруши Сафавӣ, Ю.Д. Апресян, Н. Алефиренко, Б. Камолитдинов, Ҳ. Мачидов, Д. Хоҷаев, Ж. Гулназарзода ва дигарон вобаста ба вожа ва маънои он, робитаи байни мафҳум ва калима, мувофиқати маънои луғавӣ, васеъ будани олами воқеӣ ва дорои ҳаяҷон, ҳиссиёт, ҳолати равонӣ, аломат, хусусият, муносибат ва дигар падидаҳо будани он, алоқамандии маънои денотативӣ ба олами воқеӣ ва маънои сигнификативӣ бо шуури инсон, маҳак, ҳастаи (ядроӣ) маънои луғавӣ будани сигнификати калима, далолати як маънӣ ба як лафз, ё далолати чанд маънӣ ба як лафз, ё баръакс, чанд лафз ба як маънӣ, аз маънии калима

вобаста будани маънии ибораву чумла, хусусият ва навъҳои маъноӣ луғавӣ баррасӣ шудааст.

Оид ба мабҳаси мазкур забоншинос Ж. Гулназарзода чунин ақида дорад: “Агар инъикоси маъноӣ денотативӣ бештар ба ҳақиқати олами воқеӣ алоқаманд бошад, инъикоси маъноӣ сигнификативӣ бо шуури инсон ва мафҳум алоқаманд аст. Яъне, ҳангоми инъикоси маъноӣ денотативӣ дар шуур падидаи олами воқеӣ замина аст ва дар инъикоси маъноӣ сигнификативӣ – мафҳум” [7, с. 9-10].

Муҳаққиқи эронӣ Куруши Сафавӣ дар тарҷумаи китоби олими фаронсавӣ Франк Полмер “Нигоҳе тоза ба маъношиносӣ” маъноӣ денотативиро “маънии сарех” ва сигнификативиро “мадлул” ном мебарад” [23, с. 39-40].

Ҳ. Мачидов меорад, ки “Ҳар як маъноӣ ҷудоғонаи системаи маъноӣ забон ҳодисаҳои ҳаёти воқеиро ҳамчун унсурҳои тафаккури мантиқӣ ва ё, умуман, шуури инсонӣ акс мекунад” [14, с. 24-25].

Масалан, вожаи *часпидан* маъноӣ ба амале, ки чизеро саҳт гирифтагӣ ё саҳт нигоҳ доштаниро дорад. Дар ҳама маврид тобиши маъноӣ аз рӯйи тавозуни (шкалаи) хуб/бад падидадор мешавад. Дар ин маврид матн ва нутқ нақши калидӣ доранд. Часпидан метавонад ифодаи маъноӣ дастгирӣ ё кӯмак ҳамроҳӣ, шарикӣ барои мувозинат ё роҳнамоӣ бошад:

“Ба рақс баромад. Аз зери оринҷи Шаҳноза дошт, вай ҳам ба ӯ часпид...” [28, с. 12].

– *“Не, ман намеистам, қати очам меравам... – ба модар саҳт часпид Меҳрубон”* [28, с. 155].

Дар ин намуна калимаи *часпидан* ба маъноӣ дарафтагӣ, ҷанҷолу хархаша кардан омадааст: – *Чӣ кор кардӣ? – мушташиро ба сар мезад падар. – Шарм надоштӣ? Ба вай часпидӣ? Тамошобин гун кардӣ?...* [28, с. 5].

Дар ин намуна ба маънои саҳт оғӯш қардан, то ҳаде, ки чудо шудану раҳо қардан намехоҳад низ қорбасти гардидааст:

“Мижгон ба доманаи часпидан буд” [28, с. 72]. *“Баробари аз дар даромадани Мушарраф Меҳрубону Мижгонаш ба бари доманаи часпидан”* [28, с.165]. *“Ғап занед, апаҷон, дилама сиёҳ нақунед, ба Худо ман мемурам... шумоя нағз мебинам”, қиқир-қиқир хандида, ба доманаи мечаспид...*” [28, с.110].

Дар ин намунаҳо ҳар се часпидан ба маънои аз доман доштан омадааст, аммо ба доман часпидани намунаи аввал воқеи шайъӣ, самимӣ, часпидани фарзанд ба домани модар аст, яъне муқобили ҷудой, дар намунаи дуюм, рафъи интизорӣ ва ҷӯеи ҷавоби пурсиш ва дар намунаи сеюм маънои дурӯягӣ, найранг, хирагӣ, дунболагирии дилгирқунанда шудан аст. Агар “часпидан”-и 1 ва 2 ба ба ҳам иртиботи сермаъноӣ ва муродифӣ дошта бошанд, иртиботи маъноии “часпидан”-и 1 ва 2 бо “часпидан”-и 3 тақобули маъноӣ, яъне мутақоддӣ дорад:

Амали часпидан метавонад тарсу ҳарос, изтироб ё ҳисси бетаъхирӣ ва деринтизориро ифода кунад, зеро ифодаи амал дар заминаи маъноҳои вожаи часпидан ва таъсирпазирии дигар калимаҳо назорат ва суботро дар ҳолатҳои номуайян нигоҳ медорад:

“Вой бачаҳакам ин хел шуде”... ҳайрону музтариб мемонд. Нозимӣ ба телефон мечаспид...” [28, с. 70].

Бояд гуфт, ки барои пурра ва саҳеҳ нишон додани умуман маънои луғавӣ ҳелҳои он мавқеи муҳим доранд, зеро ҳар як маънои луғавӣ аз маънои умумии луғавӣ гирифта шудааст ва барои равшанӣ возеҳ ва дақиқ нишон додани ин ё он наъни маънои луғавӣ рӯ овардан ба маҷмуи маъноҳои луғавӣ зарур ва айни муддаост.

Фасли дуҷуми боби якуми диссертатсия – **“Маънои қорбурдӣ (прагматикӣ) дар низоми маъношиносӣ”** доир

ба соҳаи навбунёди илми забоншиносӣ будани прагматика баҳс менамояд. Шарҳи классикии прагматикаро (pragmatic, амал) соли 1938 Чарлз Моррис додааст. Ба ғайр аз ин, сарчашмаи асосии омӯзиши прагматика таълимоти Ч.С. Пирс ва дар асоси ғояҳои равияи фалсафии прагматизм У. Чемс, К.И. Люис, Ч.Дю, Ч.Г. Мид ва баъдтар Р. Рорти маҳсуб меёбанд. Сарчашмаи асосии дигар дар доираи лингвистикаи фалсафӣ назарияи коркардшудаи амали нутқ, пеш аз ҳама, дар пажӯҳишҳои Чон Остин ва Ч. Сёрл ба шумор меравад.

Сараввал сухан дар бораи қисмати семиотика ё аломатшиносии дар муқобили наҳв ва маъношиносӣ ва таҳқиқи муносибати байни аломат ё қиёфаи овозӣ ва истифодабарандагони он меравад. Дар муқоиса бар ин шарҳ марзҳои воқеии прагматикаи муосир хеле инкишоф ёфтааст. Айни замон, зери мафҳум ё истилоҳи прагматика омӯзиши шинохтӣ (когнитивӣ), иҷтимоӣ ва фарҳангии забон ва иттилоот дарк мегардад. Дар маҷмӯъ, прагматика чӯзӣ байнисоҳавии истифодабарандаи метод ва назарияҳои илмҳои гуногун маҳсуб меёбад. Дар фазои муосири илмӣ ин қисмат вобаста ба шиддатнокии инкишоф ва таъсирпазирӣ ба дигар қисматҳои илмӣ чойгоҳи назаррасро ноил гаштааст. Баъзан дар доираи прагмалингвистика ба зиммаи ин соҳа омӯзиши вазифавии аломатҳои забониро дар нутқ, ҳамчунин, алоқаи миёни нутқ ва маънои аломатҳои забонро воғузур намуда, вазифа ва мавқеашро маҳдуд мекунад.

Нақши меҳвариро дар ташаккули бевоситаи прагмалингвистика донишмандон ва муҳаққиқон П. Грайс, Ч. Лич, Э. Гоффман, П. Браун, С. Левинсон, Л.А. Новиков, М.А. Кронгуаз, И.М. Кобозева, В.Г. Токарев, А.Ю. Маслова, Ю.Д. Апресян, Ф. Полмер, Куруши Сафавӣ, Ч. Морри, Р. Карнап, Ҳ. Мачидов, З. Мухторов, М. Саломийн ва дигар гузоштанд, ки дар ташаккул ва таҳаввули илми

маъношиносӣ хизмати беҳамтост. Инчунин, дар ин фасл, масъалаҳои умумии нутқ, расмиёти нутқ, стратегия дар муколама, назарияи лингвистии “хушгӯӣ” ё “хушгуфторӣ”, вобастагии парадигма бо риторика, услубшиносӣ, назария ва типологияи нутқу фаъолияти нутқӣ, забоншиносии иҷтимоӣ, забоншиносии равонӣ, назарияи дискурс, фарқи маъноӣ прагматикӣ аз маъноӣ сигнификативӣ, истилоҳоти марбут ба он чун *индекс* (нишондиҳандаи луғавӣ ё грамматикӣ), *дейксис* (муносибати байни аломати матн ё дискурс ва вазъияти нутқ) ва *шифтерро* (масалан, шахсу шумора шифтер шуда метавонад), оид ба истилоҳҳои прагматикӣ, коннотативӣ, экспрессивӣ, услубӣ, се навъи маъноӣ луғавӣ: муносибати гӯянда ба ифодакунанда, муносибати гӯянда ба нишонӣ, маълумот оид ба вазифаҳои прагматикӣ калимаҳо, падидаи омадани маъноӣ луғавӣ прагматикӣ ҳангоми корбурди парадигмаи забон, постулати миқдор, муносибат, сифат, тарз таҳлилу баррасӣ гаштаанд.

Носири Хусрав дар “Зод-ул-мусофирин” доир ба қавл меорад: “Қавл номҳост тартибқарда, к-андар зери ӯ маънӣ аст». Дар шарҳи Носири Хусрав «ном ба маънии калима аст» [27, с. 108].

Агар вобаста ба тавзеҳи Носири Хусрав қавлро ҳамчун истилоҳ баррасӣ кунем, аввал, ба маънии ҷумла ва дуом, он чи ки дар нутқ истифода мешавад, омадааст. Сабаби овардани ин тавзеҳот дар он аст, ки маъноӣ прагматикӣ, ки муҳаққиқон гуфтаанд, дар «қавл»-и гуфтаи Носири Хусрав падида меояд.

Аз ин таҳлилу баррасиҳо метавон хулоса баровард, ки маъноӣ луғавӣ прагматикӣ ҳангоми корбурди парадигмаи забон падида меояд.

Яъне, дар иртибот ба зинаи аввали омӯзиши масъала таҳлил намоем, маъноӣ прагматикӣ, пеш аз ҳама, барои муайян ва нишон додани хусусияти экспрессивӣ, эҳсосотӣ,

услубии калима ва муассирии он мавриди корбурд қарор мегирад.

Метавон дар намунаи ҷонишинҳо ин ҳолатро баррасӣ кард. Чунин хусусият дар калима ва ҷонишинҳои таркибии чун: *ин ҷо*, *он ҷо*, *ҳозир*, *имрӯз*, *пагоҳ* камтар ҳам бошад, вобаста ба замон ва макон дида мешавад.

“Биё бачам, хонаи худам меравем, дигар ин ҷо наист, рӯз намебинӣ. Бе ту ман дигар зиндагӣ намекунам, – модар аз дасти писаракаи гирифт” [28, с. 171].

– *“Дигар то худам ҷавоб надихам, нагӯям, ки Гули Хайрӣ рав, поятро аз ин ҷо ба он ҷо намемонӣ, аз хона намебарой”* [28, с. 174].

Бояд зикр кард, ки таҷрибаи инфиродии ҳаёти ва хусусияти фардӣ, бешак, ба истифодаи забон таъсиргузоранд. Дар ин ҷо он сатҳ ба маҷмуи луғат (лексикон) мерасад, яъне бархурд мекунад. Дар ин маврид маънои прагматикӣ субъективӣ ва объективӣ мегардад. Масалан, дар сифати хуб/бад субъективӣ ва дар рангҳо маънои прагматикӣ объективӣ мегардад.

Дар назарияи хушгуфторӣ ё нармгуфторӣ чанд стратегияи пайдоиши амали гуфтори ба обрӯ таҳдидкунанда ҷудо мешаванд, ки бунёдияшон стратегияи мусбат ва манфӣ мебошанд.

– *“Вазири мард зан, духтарам, дилаширо ёб, – дар масъалаи Меҳрубон маслиҳат дод модар ба ӯ.*

– *Дағал аст, бисёр дағал.*

– *Гуфтам–ку, роҳ ёб.*

– *Намешавад, – дар хаёли ӯ ҳам ҳалли ҳамин масъала буд. Вале Абдушукур ба гапи вай намедаромад. «Нагӯӣ, ба хотирам набиёр!» дод мезад ба сараш.*

Дуруст мегуфтааст модар, вазири мард зан будааст. Ниҳоят Абдушукур ба гапаш галтид, нимколорозӣ шуд” [28, с. 161].

Ҳамин тариқ, прагматика қисмати мустақили забоншиносӣ бо номи прагмалингвистика шинохта шудааст. Дуруст аст, ки на марз ва на вазифаҳояш на ҳамеша дақиқ муайян мегарданд. Ҳадду худуди маъношиносии лингвистӣ ва прагмалингвистика низ чудо нашудааст. Беҳтар аст, ки ҳолати баррасишаванда бештар ба бархурд ва гузариши марзи якдигари маъношиносии лингвистӣ ва прагмалингвистика ҳисобида шавад.

Тасвири тому ягонаи гуфтор ё нутқ бебаҳс танҳо маъношиносӣ ва прагматика не, балки тасвири механизм ва таъсирпазирӣ низ ҳаст.

Фасли сеюми боби якум, ки **“Чойгоҳи маъноӣ коннотативӣ дар маъношиносии корбурдӣ”** номгузорӣ шудааст, ба маъноӣ коннотативӣ ва чойгоҳи ин навъи маъно вобаста ба тарз, маврид, ҳолати гӯянда ва воқеият баҳс менамояд. Нисбат ба маъноҳои услубӣ ва эҳсосотӣ маъноӣ коннотативӣ вижагии худро дар низоми маъноҳои прагматикӣ ё корбурдӣ дар заминаи маъноӣ луғавии маъмулӣ бо обуранг, хусусияти экспрессивӣ ва рамзиву монандкунӣ, муқоиса ва тафриқа нишон медиҳад.

Истилоҳи “коннотатсия”-ро дар илми забоншиносӣ бори аввал Леонард Блумфилд аз равоншинос Ч. Милл иқтибос кардааст (аз забони лотинӣ – соп: “ҳамроҳ, якҷоя бо...”; notatio – “ифода”; “маъноӣ иловагӣ, маъноӣ бо маъноӣ маъмулӣ ҳамсафар, ҳамроҳ”).

Дар ин фасл андешаҳои Н.Ф. Алефиренко, В.И. Шаховский, В.Н. Телия, И.В. Арнолд, И.А.Стернин, Б.Ю. Городеский, Куруши Сафавӣ, Д.А. Круз, М. Мезенин, Ю.М. Малинович, М.В. Никитин, Н.Д. Арутюнова, А.В. Филиппов, И.А. Стернин, Б. Камолиддинов, Ҳ. Мачидов, М. Саломиев, Ж. Гулназарзода ва дигар муҳаққиқон роҷеъ ба денотат ва муносибати гӯянда ба он, ифодаи ҳолати ҳиссиётӣ гӯянда ба воситаи коннотатсия, якхела будани маъноӣ баҳодихӣ ва маъноӣ коннотативӣ, аз чумла, феълҳо

ва дигар пахлуҳои коннотатсия оварда шудааст, ки дар баррасии мавзӯ сахми назаррас дорад.

Вобаста ба ин Н.Ф. Алефиренко чунин меорад, ки “коннотатсия чанбаи маъноии воҳидҳои номинативӣ, ки дар худ моҳияти маъноии ҳиссиётӣ, муассирӣ, услубӣ, ки на инъикоскунандаи хусусияти объектҳои ифодашаванда, балки муносибати ғоянда ба ифодакунанда ё шароити вазъияти нутқ аст, маҳсуб меёбад” [2, с.169].

Бояд гуфт, ки дар мавриди баҳс навҳои коннотатсия ба вучуд омадааст.

Масалан, навҳои гуногуни маъноии коннотативӣ бо вожаи “мор” аз рӯи тавозуни хуб/ бад:

Ба маъноии нороҳаткунанда, гапногир, нописанд, найрангбоз, ташвишвар (баҳогузори манфӣ):

“Ҳамин сагира маро шарманда мекунад, чонамро ба лабам овардааст. Як бало, офат, заҳри мор аст ин сархӯрда...” [28, с.147].

Ба маъноии дидаю доништа, қасдан корро анҷом додан, ҳиллагар (баҳогузори манфӣ):

“Ҳамин сагираатро майда мегӯӣ? Ин майда нест, пухтагӣ аст, заҳри мор аст, хуни бинӣ, мурад Худоё, ҷавонмарг шавад” [28, с. 105].

Ба маъноии бадкеш, ноаён, номаълум зараррасон: *“Одам ҳам аз номади як кас ба ин дараҷа хурсанд мешудааст. Тавба! Мор будааст ӯ, мори таги пудина... Ваю Шаҳноза ҳангоми назди ӯ нишастан, ба вай эътибор намедоданд”* [28, с. 92-93].

Ба маъноии зебо, дилкаш (баҳогузори мусбат): *“Нозимӣ дар долон пайдо шуд, дар бар либосҳои домодӣ. Костюми нави сип-сиёҳ, куртаи сафед, галстук. Дар по туфли нави, чи хеле, ки мегӯянд, гӯё аз даҳони мор кашида шуда бошад”* [28, с. 81].

Дар ин намунаҳо вожаҳои алоқаманд ба вожаи мор дар маъноии маъмулӣ чун *неш, заҳр, даҳон, ҷойгиршавӣ* ва

хусусияти он (*мори таги пудина*) барои ифодаи маъноӣ коннотативӣ сахмгузоранд.

Ҳамин тариқ, ҳангоми баррасии гуфтаҳои муҳаққиқон муайян гашт, ки коннотатсия падидаест, ки муносибати фардии гӯяндаро ба объекти лаҳзаӣ мавриди назар, маъноӣ ҳиссиётӣ, муссирӣ, услубӣ, рамзӣ, баҳодихӣ ба ифодакунанда ё шароиту вазъияти нутқ нишон медиҳад. Коннотатсия ҳамқадам ва ҳамроҳ бо маъноӣ луғавӣ низоми семантикиро васеъ ва гуногун мекунад.

Аз баррасии боби мазкур чунин хулоса намудан мумкин аст, ки маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъноношиносии лингвистӣ ҷойгоҳи хоси худро дорад. Дар низоми маъноӣ луғавию прагматикӣ ва ҳатто, грамматикӣ вижагии худро намоён месозад, ки ин боз баҳси илмӣ дигар аст. Вожаҳо метавонанд бархурдор аз ин маъно бошанд ва ҳам баръакс. Гурӯҳи вожаҳои ифодагари номи ҳайвонот, ҳашарот ва парандагон, феълҳо, калимаҳои оддӣ гуфторӣ маъноӣ коннотативиро нисбатан мушаххас ифода мекунад. Муайян гардид, ки вожаҳои забон дар ифодаи маъноҳои гуногун ва, махсусан, маъноӣ коннотативӣ дар таносубҳои маъноӣ муҳталиф меоянд. Дар ин замина маъноӣ коннотативӣ алоқамандии забон, гӯянда, маъно, ҳелҳои он, вазъият, ҳолат, ҳиссиёт мавриди истифода ва корбурбурдро вобаста ба ҷойгоҳи худ нишон медиҳад.

Боби дуҷуми диссертатсия **“Таъсирпазирии маъноҳои корбурдӣ-прагматикӣ”** буда, дар фасли якуми он – **“Маъноӣ коннотативӣ ва маъноӣ услубӣ”** масъалаҳои маъноӣ коннотативӣ ва бархурди он бо маъноӣ услубӣ ҳаллу фасл гардидааст. Боиси тазаккур аст, ки дар нимаи дуҷуми асри 20 самтҳои нав пайдо шуданд, ки дар онҳо мафҳуми коннотатсия соҳаҳои нави татбиқро пайдо кард. Дар ин маврид В.Н.Телия овардааст: “...низомӣ коннотативӣ низомест, ки нақшаи ифодаи он худ аз низомӣ аломатҳо иборат аст” [26, с. 93].

Вобаста ба андешаву пажухиши як зумра донишмандону муҳаққиқон ифодаи маъноӣ коннотативӣ дар маъношиносии луғавӣ як ҳолати махсуси забоншиносии маърифатист, ё ба андешаи Л. Елмслев семантикаи коннотативӣ мебошад. Шарҳи коннотатсияи Л. Елмслев ба маъноӣ услубӣ бармехӯрад, ки комилан мувофиқ аст: «маъноӣ услубии воҳиди забон як навъи маъноӣ коннотативист, ки ифодашавандаи он ҳамчун ягонагии ифодашаванда ва ифодакунандаи денотативӣ мебошад» [8, с. 44].

Ҳамзамон, В.Н. Телия пешниҳод кард, ки маълумоти коннотативӣ «пораи андеша» аст, ки аз ҷониби маълумотҳои коннотативии мансуб ба низоми денотативӣ «табӣ» мешаванд, аз ин рӯ, тезис дар бораи кудрату тавоноии забон аз ин ҷо манша мегирад. Масалан, “энергияи сабз”, “ҳукумати электронӣ”, “зеҳни сунӣ”.

Дар таҳлили концептуалӣ мафҳуми коннотатсия низ баррасӣ мешавад, аммо мучмал. Дар асл, вақте сухан дар бораи маъноҳои маҷозӣ меравад, забоншиносии маърифатӣ ба миён меояд.

Агар баҳс бо мафҳумҳои набард ё муҳориба концептуализатсия шавад, сухан дар бораи ғалаба, мағлубият, ақибнишинии муваққатӣ, ба Ҳимояи амиқ гузаштан, ақибнишинӣ ба мавқеҳои пешакӣ муқарраршуда меравад, пас дар ин ҷо ҳам семантикаи денотативӣ тарҳи ифодаи коннотативҳо мегардад:

“Чаро чанд рӯз боз алови ҷанг дар хонаи онҳо хомӯш не, бо ҳам гап намезананд, гӯё аз забон мондаанд” [28, с. 4].

“Вақте аз хоб бедор шуданд, ки саҳар шуда буд. Алови ҷанг ҳанӯз фурузон” [28, с. 5].

Дар ин замина барои боз ҳам нишон додан ва муайян кардани вижагиҳои маъноӣ луғавӣ маъноӣ концептуалӣ зухур мекунад:

“Оташи ҷанг дар хонадони онҳо баъди ҳамон шаби тӯй хомӯш намегаиш” [28, с. 12].

Вожаҳои *отаиш*, *алов*, *ҷанг*, *хомӯш нагаиштан*, *фурузон* маъноӣ коннотативӣ мачмуиро ифода намудаанд.

Манфиати таҳлили концептуалии коннотатсия аз он иборат аст, ки вай на танҳо муносибати бевосита, балки муносибати мутақобилаи семантикаи денотативӣ ва коннотатиро низ равшан нишон медиҳад: семантикаи коннотативӣ ҳамчун обанбори коннотативҳо баромад мекунад (вожаи обанбор низ коннотатсия аст).

“Сараш, дасту пойҳояш оташ гирифта буд, кӯдак гӯё даруни дегдоналов месӯхт. Меҳрубон ҳамин хел касал дошт” [28, с.70].

Маъноҳои коннотативии вожаи *отаиш* вобаста ба мавриди истифода дар матн рушан гаштааст. Агар дар намунаҳои пеш калимаи оташ вазъияту ҳолати носолими оиларо нишон дода бошад, дар ин намуна ҳолати носолим ва бемор будани шахсро ифода кардааст.

Ҳамин тавр, намунаҳои, ки овардем, аз таҷрибаи зиндагии одамон бо мурури замон дар мувофиқ омадани аломатҳои забон барои баёни фикр оварда шудаанд. Дар ин маврид метавон чузъиёти муҳимро ба инобат гирифт, ки дар ифодаи маъноӣ коннотативӣ маъноӣ услубӣ дастҳои беминнатест, барои пурра ва мукамал ва нишонрас ифода шудани маъноӣ коннотативӣ ва маъноӣ услубӣ дар гурӯҳи маъноҳои ёвар барои маъноӣ коннотативӣ дар сафи пеш меистад.

Фасли дуюми боби дуюми диссертатсия **“Маъноҳои коннотативӣ ва маъноӣ эҳсосӣ”** ном дорад ва дар он масъалаҳои эҳсосот ва тафаккури инсонӣ бо ҳам таҳлил карда шудаанд. Эҳсосот як падидаи хеле мураккаби равонӣ буда, илми муосир таърифи дақиқ надорад. Мафҳумҳои гуногуни эҳсосот (фалсафӣ, равонӣ, маърифатӣ) ва

равишҳои гуногуни таснифи эҳсосот мавҷуданд. Эҳсосот ба таври анъанавӣ ба мусбат ва манфӣ тақсим мешавад.

Дар байни онҳо эҳсосоти асосӣ муҳимтарин ва маъмуланд. Ба онҳо *таваҷҷуҳ, шодӣ, тааҷҷуб, андӯх, хаши, нафрат, шарм, хиҷолат, гунаҳкорӣ ва тарс* дохил мешаванд. Дигар эҳсосот ҳосилаҳои асосии эҳсосот ҳисобида мешаванд.

Дар забоншиносӣ пешниҳод шудааст, ки мафҳумҳо ва мувофиқан истилоҳот ба «ҳассосият», «эҳсосият» ва «эмотивӣ» чудо карда шавад. Ҳассос эҳсосотро ҳамчун як падидаи равонӣ тавсиф мекунад.

Аз ин рӯ, “мо бояд дар бораи эҳсосоти калима, чузъи эҳсосии маъноӣ калима суҳан ронем, на аз эҳсосотии калима ё чузъи эҳсосӣ” [9, с. 29].

Е.В. Иванова вобаста ба калимаҳое, ки ҳиссиётро ифода мекунанд, чунин овардааст: Аввалан, ин калимаҳоеанд, ки эҳсосоти гуногунро номбар мекунанд: *ишқ, нафрат, хаши, тааҷҷуб, тарс, шодӣ* ва ғайра. Онҳо ифодаи ақлонии эҳсосот мебошанд. Дуюм, ин калимаҳоест, ки эҳсосотро тасвир мекунанд. Ба ин гурӯҳ дохил мешаванд [9, с. 29]:

1) Зарфҳо: *бадҷаҳлона, тарсуёна, одилона, хоксорона: “Хоксорона буд тӯяшон”* [28, с. 143]. “*Модар шодона аз паи иҷрои хоҳиши писаракаш шуд*” [28, с. 379]. “*Менависам, ман менависам, – меғуфт хурсандона*” [28, с. 346].

2) Феълҳо: *гиря кардан, нола кардан, навозиш кардан; “Шафий баъд ҳикоя кард, ки шаб писараки ӯ то чӣ готи шаб атрофи оиҳона – ҷое ки тӯяш меғузашт, «додо, додоҷон», гуфта, гирёну нолон гаиштааст, гириста-гириста беҳол шудааст, афтидааст, вайро ба беморхона бурданд...”* [28, с. 79].

3) Сифатҳо: *шодмон, ғамгин;*

“Байни мо, аҳли қалам ҳам одамони **нопок, сиёҳдил, мансабхоҳу бахилҳо** ҳастанд, аз тағи нохун чирк мекобанд, тор метананд...” [28, с. 114].

1) Исмҳо бо пешванд: *бо бадӣ, бо тамасхур;*

“Ту аз онҳо боло – модараиш **аз хурсандӣ** қад-қад мепарид, аз таърифи домодшаванда монда намешуд” [28, с. 143].

2) Исмҳои, ки зухуроти гуногуни ҷисмонии эҳсосро ифода мекунад: *ашк, ханда, табассум;*

“Гашиа бинад, меҳмони падараиш, ҳамон марде, ки чанҷол аз пои ӯ хеста буд, суханҳои Мушаррафро шунид, лекин **дар лабонаиш ханда**” [28, с. 139].

“Падар ӯро дида **дар чехраиш табассум омад, ҷонибаиш давид**” [28, с. 139].

Сеюм, ба ин калимаҳои дохил мешаванд, ки эҳсосотро ифода мекунад. Суратҳои эҳсосотро ифода мекунад, аммо онҳоро номбар намекунад. Масалан, “Оҳ!” метавонад эҳсосоти гуногунро ифода кунад - *ҳайратовар, тарс, нафрат, шодӣ.*

“Аз садои онҳо сари ёлаҳо, тепаҳо пур, чун мусиқие ба *гӯш мерасид, мусиқии ҳузновари даиш буд **чир-чири чирчиракҳо***” [28, с. 166]. “Садои мусиқӣ, доиразанӣ, кафкӯбӣ, нидои “**Оҳ ҷаке! Ҷум ҷаке!!**”” [28, с. 462].

Ба дарки воқеияти атроф одамоне на танҳо манзараи муайяни ҷаҳонро месозанд, балки ба он баҳои субъективӣ дода, ашӯ, воқеа ва ҳодисаҳои алоҳида бо эҳсосот ранг мекунад.

Е.В. Иванова қайд мекунад, ки “эҳсоси мушаххасе, ки бо калимаи дорони ҷузъи эҳсосотӣ ифода карда мешавад, метавонад гуногун бошад” [9, с. 30]. Масалан, ба маънои мусбат: тасвири зебой;

“*Дар сараи тӯпи чоргули фарғонадӯхт, мӯйсараи ро ба пас шона задааст, **сип-сиёҳ, қатрон барин***” [28, с. 181].

Ба маъноҳои манфӣ – беқадр, нотавону ҷабрдида:

“Лекин ман чӣ карда метавонам, аз дастам чӣ меояд? Ман чию як санги сиёҳ чӣ... дамам дарун, сиёҳу кабуд шуда мешинам...” [28, с. 225].

Тибқи андешаи Е.Г. Беляевская, “эҳсосот ҳамчун чанбаи коннотативии маъноӣ луғавии калима маълумотро дар бораи муносибати эмотсионалӣ ба шайъ ё падидаи таъиншуда, ки дар маъно собит шудааст, ифода мекунад” [3, с. 15].

“Рӯзатро сиёҳ кард ин бачаҳақат, духтарам!» модар аз бахти бади вай нолид” [28, с.212]. Калимаи “сиёҳ” дар чунин шарҳ намуна шудааст.

Ба гуфтаи В.Н. Телия, “эҳсосот яке аз мафҳумҳои норавшан ва душвор дар забоншиносӣ мебошад” [26, с. 118].

“Дар сар рӯймоли сафеди арӯси бехудона ба пеш – ба ҷониби хонаи Шохназар мерафт, ба назди домод – ба ҷониби «бахту саодат»-и наваиш...” [28, с. 205].

Дар ин маврид тасвири ҳолату эҳсосоти хузнангез бештар бо ифодаи *бахту саодати наваиш* нишон дода шудааст.

Калимаҳое, ки дорои ҳисси эҳсосот мебошанд, дорои ду намуди иттилоот мебошанд: маълумот дар бораи шайъи таъиншуда ва маълумот дар бораи дарки эмотсионалии ин шайъ дар вақти корбурд:

“Бобо, шумо дуздҳо монда паяширо нагиред, мехмонро ман пеш накардаам, ба Қуръон қасам мехӯрам, ба сари азизгиҳоям қасам мехӯрам, ман вайро пеш накардаам, рӯяширо бо кунӣ дег сиёҳ мекунад Мушарраф” [28, с. 188].

Агар эҳсосот дар ифодаи *дуздҳо монда паяширо нагиред*, оғоз шуда бошад, дар ифодаҳои *ба Қуръон қасам мехӯрам*, *ба сари азизгиҳоям қасам мехӯрам* равшан гардидааст ва дар ифодаи *рӯяширо бо кунӣ дег сиёҳ мекунад* авҷи эҳсосот дида мешавад.

Ҳолатҳое ҳастанд, ки хусусияти ассотсиатсияҳои устувор дорад ё хусусияти калимаи таъкидшуда дар бораи эҳсосоте, ки боиси ашк мегардад, маълумот надорад. Аммо дар ин маврид хислати эмотивии воҳиди луғавӣ потенциали буда, дар матн ба осонӣ амалӣ мегардад:

“Назанед, бас кунед, додо, дилатонро сиёҳ мекунам... [28, с. 189].

Дар ифодаи *дилатонро сиёҳ мекунам* ин ҳолат равшан ифода ёфтааст, ки дар калимаи сиёҳ ба осонӣ амалӣ гаштааст.

Ҳамин тариқ, маъноҳои коннотативӣ ва эҳсосотӣ ду навъи маънои прагматикӣ барои ифодаи маъно дар низоми луғавӣ якдигарро пурра ва мукамал менамоянд, ки ин ҳолат боиси бештар нишон додани имконияти маънои луғавӣ дар низоми маъношиносӣ мегардад.

Фасли сеюми боби мазкур **“Коннотатсия ва маънои баҳодихӣ”** унвон гирифтааст. Дар ин фасл андешаҳои И.В. Арнолд, И.А.Стернин, Иванова оид ба муносибати субъект ба объектҳои воқеият, таъсири мутақобилаи мураккаби субъекти баҳогузори, муносибати субъект ба объект баррасӣ ва бо мисолҳо таҳлил шудаанд.

Баҳодихӣ ҳамчун мафҳум, маънои денотативии калима амал мекунад. И.А. Стернин ин гуна калимаҳоро «аломатҳои баҳодихӣ» менамояд.

Ду намуди баҳодихӣ маъмул аст: зехнӣ ва эмотсионалӣ:

“Туфлиҳои сип-сиёҳи пошнабаланд, ки дирӯз падараш аз Душанбе оварда буд, пойҳои духтарро озор медоданд” [28, с. 44].

Ифодаи “туфлиҳои сип-сиёҳи пошнабаланд” баҳодихии зехнии мусбати тавсифист ва ифодаи “пойҳои духтарро озор медоданд” баҳодихии зехниро ба баҳодихии муқоисавӣ табдил додааст, яъне бо вучуди сип-сиёҳ ва пошнабаланд ва нав будани туфлиҳо озор додани пойи

духтар бо хусусияти баҳодихии зеҳнии муқоисавии аз рӯи тавозуни хуб/бад нишон дода шудааст.

Баҳодихии эмотсионалӣ муносибати сухангӯро нисбат ба объекти пешниҳодшуда ифода мекунад, аммо дар ин ҷо гузоштани чадвали «хуб-бад» ба эҳсосоте асос ёфтааст, ки объект, раванд ё падидаи таъиншуда равона шудааст. Чунончи:

“Ранги рӯи зебо, чашму абрувони сип-сиёҳи ӯ, қомати баланду базеби вай – хуллас ҳусни бемисли Мушарраф Нозимиро асир кардааст” [28, с. 39].

Шиддат бо ҳиссиёт ва баҳодихӣ зич алоқаманд аст, ки онро ҳамчун ҷузъи коннотатсия муайян кардан мумкин аст.

Масалан, маънои "бад дидан"-ро метавон ҳамчун хашм + шиддат ва "дӯст доштан" -ро ҳамчун муҳаббат + шиддат муайян кард. Шиддат бо баҳодихӣ алоқаманд аст, зеро муқоисаи ду маънои мавриди корбурд ва баҳодихии муносибати онҳо вучуд дорад:

“Чеҳрааш шуқуфон, чеҳраи Нозимӣ ҳам... Лабони ҳардуяшон ҳам дар ханда, осмон софу безубор, каб-кабуд, нуқра барин” [28, с. 44].

Дар ин намуна баҳодихии мусбату хуби муносибат, яъне дӯст доштани ду дилдодаро ҳатто табиат хуш дорад.

“Зиндагиашон талх, рӯзашон сиёҳ мешавад, як умр дилашон озурда, ҳазину маъюс, ба онҳо мирам ман!” [28, с. 54].

Дар ин намуна баҳодихии вазъияту ҳолати баду ноилоҷ тасвир ёфтааст.

Ба гуфтаи И.А. Стернин, “Ҷузъи коннотативӣ муносибати гӯяндаро ба шайъ ва мавриду ҳолат дар шакли эҳсос ва баҳодихии денотат ифода мекунад” [25, с. 33-34].

Аз ҷониби дигар, ҷузъи коннотативӣ метавонад дар дохили маънои денотативӣ ҷой дошта бошад. Чунончи:

“Занги телефони шӯъба баланд шуд. Шафий саросема гӯшақро бардошт. Зеро телефони сиёҳ занг зад” [28, с. 55].

Дар дохили маънои денотативии калимаи **сиёҳ** маънои коннотативии баҳодихӣ ниҳон аст, зеро ҷумлаи *“Шафий саросема гӯшақро бардошт”* далолат мекунад, ки ба ғайр аз ифодаи ранги телефон калимаи сиёҳ маънои махсус ва ҷиддӣ будани занги телефонро ифода мекунад, зеро ҳолати эҳсосоти баҳодихӣ баъд аз занги телефони сиёҳ дигар гашт.

“Сифатҳои «хуб» ва «бад» баҳои оқилонаро ифода мекунанд. Барои ин сифатҳо баҳо на фақат ҷузъи маънои денотативии калима нест, балки худи ҳамин маънои денотативӣ мебошад” [9, с. 27].

Омили субъективӣ дар баҳодихӣ нақши хеле муҳим мебозад. *“Агар экспрессивиро ҳамчун ифоданокии аломати забонӣ фаҳмед, пас онро бояд як падидаи дуҷумдараҷаи баҳодихӣ, эҳсосотӣ, рангубори услубӣ ва тасвирии аломатро ҳамчун падидае, ки бо ҳамин хусусиятҳои аломат шарт шудааст, баррасӣ кунем”* [9, с. 31].

Масалан, *“вулгаризмҳо дар истифодаашон маънои денотативӣ надоранд. Вазифаи онҳо ифодаи муносибати манфии суҳангӯ ба референт мебошад”* [9, с. 28].

“Вай ҳам одаме буд, ки...Як сиёҳи мазанг, бесуюқ...” [28, с. 166].

Ҳамин тариқ, алоқамандӣ, фарқият, хусусият ва ҷойгоҳи маъноҳои прагматикии коннотативӣ ва баҳодихӣ дар низоми ифодаи маъно вижагии ба худ хосро дорост. Калимаҳо вобаста ба мавриди корбурд, сохт, мансубият ба ин ё он ҳиссаи нутқ метавонанд маънои коннотативӣ ва дар навбати худ маънои коннотативии баҳодихиро ифода намоянд. Як калима метавонад ҳам маънои мусбат ва ҳам маънои манфии коннотативӣ ё эҳсосотӣ ё баҳодихиро ифода кунад. Муҳим он аст, ки ҳангоми таҳлил тарзи

дурусту мушаххаси ифодаи маъно ва аломати забон муайян карда шавад.

Боби сеюми диссертатсия “**Ифодаи маънои коннотативӣ дар бахшҳои маъношиносии лингвистӣ**” номгузори шудааст.

Фасли якуми он “**Коннотатсия дар фоносемантика**” унвон дошта, дар он масъалаҳои марбут ба фоносемантика мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Дар ин фасл андешаи муҳаққиқони хориҷиву ватанӣ: Чарлз Осгуд, С.В. Михалев, А.А. Реформатский, А.П. Журавлев, Н.М. Стартсева, Л. Блумфилд, М. Саломийн, Ш. Кабилов, Л.Н. Санжаров ва дигарон вобаста ба назарияи марзи фоносемантикӣ, ретимологизатсия, як воҳиди равонии дучониба будани аломати забонӣ, воҳиди муҳими забон будани овоз ва арзиши овозии хос доштани он, хусусияти коннотативӣ доштани овоз ва ранг, навъҳои гуногуни баҳо, эҳсосотро ифода кардани маъно, чен кардани калима бо шкала, ба мусбат, манфӣ ва миёна чудо намудани хусусиятҳои овозҳо аз рӯи хосиятҳои маъноӣ-коннотативӣ, семаҳои ибтидоӣ ва миёна, семаҳои эҳтимолӣ, таснифотӣ, коннотативӣ, гипосемаҳо, лексограмма оварда шудааст, ки дар таҳқиқи баррасии мавзӯ аҳаммияти хоса доранд.

Масалан, Л.Н. Санжаров дар таҳқиқоти худ равиши зеринро нисбат ба аломати фонетикӣ инкишоф медиҳад: «Маъноӣ фонетикӣ бар хилофи луғавӣ ва грамматикӣ хусусияти коннотативӣ дошта, ранг, навъҳои гуногуни баҳо, эҳсосотро ифода мекунад. Ба ин муносибат дар байни маъноӣ фонетикӣ ва коннотатсионие, ки бо овоз ифода мешавад, робитаи қатъӣ мавҷуд аст. Аз ин рӯ, мо садоро ҳамчун аломат эътироф намуда, чунин мешуморем, ки он на шартӣ аст ва на худсарона» [22, с. 4].

Эҳсосоти манфӣ баҳои манфиоро ба вучуд меоранд: *маҳкумкунӣ, хусумат, таҳқир, истехзо* ва ғайра. Чузбӣ

баҳодихӣ хуб-бад (мусбат-манфӣ) мешавад. Масалан: "гунчишк" ва "тапидан".

“Дил дар сина чун гунчишкаки ба ҷел афтода, метападу метапад” [28, с. 222].

Таҳлили семаҳои коннотативӣ:

– чузъи эҳсосӣ: *ноилоҷ, тарсхӯрда*;

– чузъи арзёбии манфӣ: *ҳақиру нотавон*.

Агар дар натиҷаи таҳлили семаҳои коннотативӣ маълум шавад, ки маънои иловагии калима писандида ё мусбат аст, пас ин хусусият мусбат аст. Агар коннотатсия норозӣ ё манфӣ бошад, пас хусусият манфӣ аст.

Мо медонем, ки теъдоди калимаҳои сермаъно зиёд аст, бинобар ин ҳангоми таҳлили онҳо хусусияти семаҳои коннотативии ҳар як гунаи луғавӣ-маъноӣ (ЛСВ) ба назар гирифта мешавад. Хусусияти семаҳои тобиши ҳар як калимаи ифодакунандаи овозро дида мебароем:

Вожаи **тӯй**. Ин вожа чанд маъно дорад:

1. а) хурсандӣ, шодӣ;

б) дорои хусусияти оила барпо кардан: *издивоч*;

в) ба гӯш гуворо, созгор: *суруду мусиқӣ, сарояндаҳо*.

Семаҳои «хушоянд», «хурсандӣ», «шодӣ», «издивоч», «суруд», «назокат» ва «мувофиқ» маънои ин вожа — маъкул, мусбатро дуруст ифода мекунанд.

2. а) бо пуррагӣ ва амиқи мазмуни ботинӣ хос аст: *хушҳолӣ*;

б) оличаноб, аз ҷиҳати шодӣ шоиста: *амали зебо*.

Семаҳои "хушбахтӣ" ба таври возеҳ маънои мусбатро нишон медиҳанд.

Мафҳумҳои ин маънӣ, яъне «хурсандӣ» ва «шодӣ» ин хулосаро тасдиқ мекунанд: чузъи эҳсосӣ маъкул аст, чузъи арзёбӣ мусбат аст.

3. Барои таъсир, барои таассуроти беруна ҳисоб карда шудааст: *тӯй, домоду арӯс, дуои хайр*;

Дар намунаҳои овардашуда маънои коннотативии манфии вожаи тӯй бештар ифода шудааст:

“Тӯй мекардаанд, тӯйи бародараш, арӯс меовардаанд” [28, с. 11].

Дар чумлаи аввал маънои мушаххаси муқаррарии вожаи тӯй омадааст.

“О, вайро аз ин пеш ба ягон тӯю маъракаи шиносу ҳамкоронаш намебурд, гӯё ҳазар мекард, муносиб намедонист” [28, с. 12].

Дар ин чумла маънои умумии маърака, нишаст барои хурсандӣ омадааст:

“Ба Мушарраф хабар доданд, ки фарзандонаш дар тӯй падарашон, онҳо гирёну нолон...” [28, с.15].

Дар чумлаи сеюм вожаи тӯй маънои коннотативии манфии худро касб намуд.

Ҳамин тариқ, баррасии маънои коннотативӣ дар бахши фоносемантика бо ду тарз нишон дода шуд. Равиши аввал ифодаи маънои як калима дар фазои хелҳои маънои коннотативӣ чун услубӣ, эҳсосотӣ ва баҳодихӣ дар намунаи хусусияти овозии калима:

“Рӯзи тобистон гармтар шуда, чирчиракҳо аз миёни алафҳои хушкида чир-чир доштанд...” [28, с. 166].

Равиши дуюм дар калимаҳои тақлидӣ, ки дар онҳо такрори овозҳо дида мешавад ва муассирии маъноии овозҳо ҳамчун таъкиди дубораи маънои ифодашаванда ва василаи беминнати тасвири шайъ, ҳодиса ва воқеият.

Фасли дуюми боби сеюм **“Маънои коннотативӣ дар сатҳи калима”** унвон дошта, ба баррасии маънои коннотативӣ бахшида шудааст. Равшан аст, ки дар аксар маврид фаҳмиши дақиқи гуфтаҳоро таъмин карда намешавад, зеро вожаҳо ба ғайр аз маънои бевоситаи худ, дорои мазмуни норавшан мебошанд, ки бо ифодаи нуқтаи назар, расму оин, урфу одат ва фарҳанги ин ё он халқ алоқаманданд. Калимаи “ширин” аксар вақт маънои ғайричашмдошти мусбат дорад (дар асоси «хусусияти прототипии» «ширин – таъми гуворо»), аммо як маънои

коннотативии барои фарҳанги тоҷикӣ алоқаманд аст. Масалан, *душмани ширин – фарзанд: Сарнавишти талх, пешони шӯр, бахти баланд, бахти сафед, рӯзи сиёҳ ниҳоли умр-фарзанд, гул-фарзанд, маъшуқа* ҳамин хусусиятро дороанд.

Дар баробари ин, ба андешаи А.Ю. Маслова, “ду намуди ифодаи иттилооти коннотативиро дар забон чудо кардан лозим аст” [15]:

1). Маҷозӣ: “*Гап занед, апаҷон, дилама сиёҳ накунад, ба Худо ман мемурам... шумоя нағз мебинам*” [28, с. 14].

Калимаи *апа* ба маънои духтари падару модар, ки дар синну сол бузург буда, барои эҳтиром ҳангоми муроҷиат ба ҳамсуҳбат истифода мешавад.

2). Рамзӣ: “*Ту ғами худатро хӯр, сир наме, уштура дидӣ?*” [28, с. 215]. “*Ғавғое мехезад, сағ соҳибаширо намеёбад*” [28, с. 43].

Агар чунин тобиш дар арсаи арзишҳои қавмӣ устувор ва такроршаванда бошад, пас онро метавон коннотатсияи фарҳангӣ ё милли-фарҳангӣ номид.

Ҳамин тавр, таносуб бо як рамзи фарҳангӣ мазмуни коннотатсияи фарҳангӣ-миллиро ташкил медиҳад.

Ифодаи маънои коннотативӣ дар вожаи *осмон*.

Ба маънои беканор, беандоза: “*Аз вай аз замин то осмон миннатдор, хурсанд буд*” [28, с. 9].

Ҳолати ноговор:

“*Ба рақс омаданд ҳар ду, чарх мезаданд, осмону замин дар ин лаҳзаҳо пеши назари Мушарраф чарх мезад, олам гирдгардон, чароғҳо сиёҳу кабуд...*” [28, с. 12].

Таърифу тавсифи аз ҳад зиёд:

“*Вайро дар хушрӯй бемисл, дар одоб, дар рақс бемисл гуфта ба осмон баровардааст!*” [28, с. 12].

Калимаи *мардбача* ба маънои *далер, шучоъ, нотарс:*

“*Мардбача, соҳиби ӯ, нангу номус дорад*” [28, с. 147].

Вожаи *хокистар* ба маънои хору залил, хакиру нотавон:

“Дар ҳамин як шаб Мушарраф ду бор Меҳрубонро сӯзонд, хокистар кард, ширҳои ба вай додаширо аз почаки биниаш овард” [28, с. 158].

Боиси тазаккур аст, ки маънои коннотативии вожа ва мафҳум вобаста ба мавриди истифода ва истифодабаранда муайян мегардад, хусусияти муродифӣ, мутазодӣ, омонимӣ ва сермаъноии вожа ва мафҳум ошкор мегардад.

“Туйхона, хонаи Абдушукур дар он лаҳзаҳо мотамкада буд, мотамхонаи Мушарраф ва тифлакони ӯ Моҳруёку Ҳичрон” [28, с. 480].

М. Саломов овардааст, ки “калима аз як тараф, дар алоҳидагӣ ҳамчун воҳиди маъноӣ танҳо он маъноеро ифода менамояд, ки ба худии худ дорад ва дар фарҳангу луғатҳо, пеш аз ҳама, ҳамон маъно шарҳ дода шудааст... Вале аз тарафи дигар, калима ғайр аз ифодаи маъноӣ луғавии худ барои ифодаи маъноӣ дигаре низ омада метавонад...” [16, с. 171]:

“Оташ мезанад ӯ ҳардуи онҳоро, дар аловашон гарм мешавад” [28, с. 12].

“Хонаамон чулмарг мешавад, оташ мегирад” [28, с.135].

– *“Не, ман дигар шавҳар намекунам, – баъзан Мушарраф оташ гирифта дили волидайнро ба ҳарос меовард”* [28, с. 147].

Вожаи *оташ* марҳила ба марҳила аз ифодаи маъноӣ денотативӣ ба ифодаи маъноӣ коннотативӣ гузаштааст. Дар ифодаи *оташ гирифта* ду навъи маъноӣ коннотативӣ – вазъият: *“Хонаамон чулмарг мешавад, оташ мегирад”* [28, с.135] ва эҳсосот: – *“Не, ман дигар шавҳар намекунам, – баъзан Мушарраф оташ гирифта дили волидайнро ба ҳарос меовард”* [28, с. 147] ифода гаштааст.

Забоншиносон Н.В. Крушевский, Ф. де Соссюр, Ш. Балли, Л.В. Шерба, Ю.Н. Караулов, М.В. Влаватская, Ю.Д. Апресян, И.В. Арнолд, Н.Г. Комлев, Н.А. Лукьянова, И.А. Стернин, В.Н. Телия, В.А. Булдаков, И.Н. Пахомова бар ин ақидаанд, ки макрокомпоненти синтагматикии маъно мутобиқати вожаҳоро меомӯзад ва бояд он бо шуури одамай дар интихоби воҳидҳои забони дар хотира нигоҳ дошташуда ва сипас дар нутқ ба ҳам пайвастанӣ онҳо мутобиқат намояд.

Низоми қисматҳои алоҳидаи семантикӣ асоси мутобиқати воҳидҳоро ташкил медиҳанд ва ба ин васила хусусияти ҷузъӣ ва объективӣ онҳоро нишон медиҳанд. Дар намунаи вожаи сар:

“Сари Меҳрубон аз рӯи болишт гечид, якнима шуд, қариб аз болои диван меафтод, ки Мушарраф аз ҷояш ҷаста хест, ӯро болотар, ба паҳлуи Мижгон кашид, баъд поёни пои онҳо нишаст” [28, с. 29]. *“Нозимӣ боз ба сари сухани оғознамудааш омад”* [28, с. 38]. *“Ҳозир сарашро ба кучо занад?”* [28, с. 57]. *“Сар боло намекард, шарм медошт, ранги рӯяш сун - сурх гашта буд”* [28, с. 58].

Аз баррасии мавзӯи мазкур муайян мегардад, ки нишон додани маъноӣ коннотативӣ дар сатҳи калима дар низоми маъношиносии луғавӣ мавқеи меҳварӣ дорад. Хусусиятҳои хоси фарҳангӣ ва миллии забон тавассути шарҳи маъноӣ коннотативӣ нишон дода мешавад.

Дар фасли сеюми боби сеюм **“Ифодаи маъноӣ коннотативӣ дар морфосемантика”** номгузорӣ шудааст. Дар робита ба морфемаҳо ва калимаҳо, ки дар сатҳи дигар мавриди пажӯҳиш қарор диҳем, ба ин натиҷа мерасем, маъноӣ калимаҳои сохта ё мураккаб аз рӯи ин меъёр ду бахши шарҳи маъноӣ воҳиди забон – морфема ва калимаро мушаххас карда метавонад. Дар ин хусус Б.Ю. Городетский пешниҳод намудааст, ки “муайян кардани сатҳҳои маъноӣ

мутаносибан бо тахлили дурӯя, дутарафаи (ифода ва мундариҷа) воҳиди забон баррасӣ шавад” [5, с. 135].

Дар сатҳи морфо-маъноӣ морфемаҳои пешвандӣ ва пасвандӣ мавҷуданд, ки бо ҳамнишин шудан бо вожаҳои дигар қобилияти дар падида омадани воҳиди забон бо маъноӣ чудо саҳим мебошанд, мавриди баррасӣ қарор дода мешаванд:

“Тухмат мекунӣ, ту одамқуш, ту одамхӯр, ту номусулмон...” [28, с. 398]

Дар ин ҷумла дар намунаи калимаи *номусулмон* бо морфемаи пешвандии *но-* дар натиҷаи ҳамнишинӣ маъноӣ коннотативии *золим, бераҳм* ифода шудааст.

Ҳамчунин, дар ин фасл бо калимаҳои *шоха, кундук, побон, дидаҳо, хушмад* мисолҳои зиёд таҳлилу мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд:

“Бо сӯзан ҷамъ карду бо шоха ба бод медиҳад пулҳояширо, захри бадашон гардад, хуноба хӯранд” [28, с. 274]. *“Бева, ҳаминро фаҳм, ки худи ман туро дигар ба ин хона даромадан намоном, пою пучакта бо ҷорӯби кундук мерӯбам”* [28, с. 45].

Фасли чоруми боби сеюм **“Маъноӣ коннотативӣ ва матн” ном дорад.** Мусаллам аст, шинохти маъноӣ воҳидҳои сатҳи васеъ дар асоси шинохти дурусти воҳидҳои сатҳи хурд ба амал меояд.

Пас, падидаи маҷозӣ, ки дар сатҳи коннотативӣ ҷойгир шудааст, ба чӣ алоқамандӣ дорад? Муҳаққикон андешаҳои, ки дар иртибот ба баррасии экспрессивият ба сифати коннотатсия баён шудааст, намуна меоранд: *“он чизе, ки мо дар назар дорем, денотати ноком аст”* [1, с. 114].

Вобаста ба тасвири мафҳуми падар дар фарҳанги хонаводагӣ, меҳру муҳаббати фарзанд, тасвири ҳолати нгувори оилавӣ, талошу заҳмат барои пойдории оила мисолҳои зиёде оварда шудааст:

“Падар худаширо ба беморӣ андохт, сарашро бо рӯймоле сахт баста, ду шабу ду рӯз аз хона берун нашуд” [28, с. 40]. *Мехрубоне, ки аз гами падар дарди кӯҳнааш рӯ гирифт, ўро беморхона бурданд* [28, с. 71]. *Гами худатро не, гами бачаҳоятро хӯр, бепадар, дарбадар, бадбахт мешаванд онҳо* [28, с. 96].

Ҳангоми шинохти матн дар натиҷаи тағирёбии воқея ва потенциалии муаллиф ҳар лаҳза бо гуногунии дарку фаҳмиш рӯ ба рӯ мешавем:

“Нозимӣ ба идораи рӯзнома нав ба кор омада буд. Ҷавони шармгин. Ба рӯи касе нигоҳ карда наметавонист. Сарнаст, гандаро, гӯё «не» гуфтани ҳарфро намедонист” [28, с. 45-46].

Фаҳмиши матн дар нутқ аз захираи дониши гӯянда ва шунаванда, мақсад ва стратегияи рафтор ё амал дар ҳолати додашуда вобаста аст. Ин меъёрҳо ҳамеша тағйир меёбанд:

“Нозимӣ рӯзи аз ҳамсараш, аз модари Мехрубон ҷудо шуда ба идора омадан ниҳоят хафаю ошуфта буд... Ҳеч гапу ҳарфе ба вай намефорид. Чӣ тавре мегӯянд, ҳолаширо худаиш медонисту Худо” [28, с. 48].

Мақсади ҳар як матн таъсири муайян ба шахс расонидан аст ва, аз ин рӯ, воситаҳои забонӣ ва ғайризабонӣ бояд фаъол бошанд, то эҷоди нақшаи дилхоҳи хонандаи матн ҳам дар натиҷа ва ҳам дар раванди фаҳмиш таъмин карда шаванд.

Ҳамин тарик, ҳамоҳангӣ на танҳо дар баҳши қисмҳои матн, балки байни иштирокчиёни муошират (бо ҷалби донишҳои ибтидоии онҳо, сохторҳои маърифатии муштараки эмотсионалӣ ва равонӣ-аксиологӣ) ба вучуд меояд. Мафҳум ва мазмуни матни мутобиқро на метафизикӣ, балки ақидаҳои мушаххаси шахс дар бораи олами атроф, дар асоси дарки таҷрибавии робитаҳои ассотсиативӣ-номии байни ҷузъҳои воқеият муайян мекунад. Назарияҳои муайяноро шахс қариб ҳамеша бо

дарназардошти муносибати шахсии мусбат ё манфӣ, ба тариқи ошкор баррасӣ менамоянд.

Хулоса

Маъношиносии лингвистӣ дар қисматҳои гуногуни илми забоншиносӣ мавқеи хосса дорад. Ҳангоми таҳлил ва баррасӣ муайян карда шуд, ки забон ҳамчун низом ду самтро фаро мегирад: шакл ва мундариҷа. Дар навбати худ онҳо якдигарро пурра намуда, хусусияти муҳобиротии забонро муайяну мушаххас месозанд. Мундариҷа дорои маъно ва мавқеи хос буда, ифодагари ғановату зебогии забон маҳсуб мегардад.

Аз ин бармеояд, ки соҳаи маъношиносии лингвистӣ вазифаҳои муайян кардани аломатҳо, мазмун, маъно ва намудҳои иттилоотро фаро мегирад:

1. Маъно унсури меҳварии низоми умумии маъноии забон маҳсуб меёбад ва раванди ташаккули маъно яке аз аввалин масъалаҳои назариявӣ, ки дар маъношиносии лингвистӣ мавриди пажӯҳиш қарор мегирад. Он маҳсули бисёрҷанбаи равонӣ, дониш ва таҷрибаи инсонро инъикос карда, такрори яқлухти воқеият мебошад. Мавриди нишон додани вазифаи худ тавассути воҳидҳои раванди фикр аз ҷиҳати мундариҷа ва низом гуногун аст. Вижагиҳои ҳелҳои маъноро дар баррасиҳо, таҳлилҳо ва нишондодҳо муайян мекунанд, ки дар тасвири низоми маъноии забон замина мегузоранд **[5-М]**.

2. Маъноии прагматикӣ ё қорбурдӣ бо ҳел ва вижагии маъноҳои худ дар низоми маъношиносии лингвистӣ, инчунин, дар мукамал намудани таркиби маъноии забон саҳми назаррас мегузорад **[4-М]**.

3. Маъноии коннотативӣ дар шинохти хусусиятҳои забонӣ ва маърифатӣ мавқеъ ва вазифаҳои худро касб намудааст ва ҳамчун маъноии меҳварии маъношиносии қорбурдӣ шинохта шудааст ва ҳамин аст, ки ҳангоми

муқоисаи маъноҳои луғавӣ дар рӯ ба рӯи маънои денотативӣ меистад.

4. Дар мавридҳои муайян умумият ва фарқияти маъноҳои дигари луғавӣ чун услубӣ, эҳсосотӣ, баҳодихӣ ва коннотативӣ инъикос мегарданд. Умумияти асосии маъноҳои луғавӣ, аз ҷумла, коннотативӣ дар он аст, ки ифодаи ин навъи маъноҳо бештар бо воҳидҳои забон сурат мегиранд [2-М].

5. Таҳқиқи муқоисавии маънои коннотативӣ бо маънои услубии таркиби луғавии асари мавриди баррасиамон маълум кард, ки дар насри бадеии адиб қорбурди ҳодисаҳои забонӣ ба афзуншавии хусни баён ва ҷасоҳати забони асар мусоидат намудааст. Нависанда сабки ҳоси бадеӣ дошта, дар ифода намудани фикри худ маъноҳои коннотативӣ ва услубиро хеле моҳирона истифода бурдааст, ки аз ҷасоҳату имконияти васеи забони тоҷикӣ дар низоми маъношиносӣ дарак медиҳад [1-М].

6. Маънои эҳсосӣ навъи маънои прагматикӣ бо маънои коннотативӣ ҳамчун хусусияти дохилии забон барои инъикос кардани эҳсосоти истифода мешавад. Аз таҳлили ҷумлаҳои асар аён гашт, ки маъноҳои эҳсосӣ ва коннотативӣ бо ҳам алоқаи зич дошта, ифода намудани эҳсосоти одамон тавассути қорбурди ҷузъи маънои эҳсосотидошта дар низоми маъноҳои воҳиди забон муяссар мегардад [4-М].

7. Маънои коннотативӣ бо илова гардидани маънои дигари қорбурдӣ чун маънои баҳодихӣ дар мавриди баёни матлаб мушаххасотро нишон медиҳад, яъне мавқеи гӯянда, шунаванда ва хонанда муайян мегардад ва мувозинат аз рӯи шкалаи хуб/бад падид меояд [1-М].

8. Ҳангоми баррасии мавзӯи муайян гардид, ки маънои коннотативӣ дар тамоми раванд ва сатҳу зинаи маъношиносии лингвистӣ ифода мегардад. Аз сатҳу зинаи

фоносемантика оғоз намуда, вижагиҳои маъноӣ коннотативӣ дар хусусияти овозҳои забон зухур намудаанд.

9. Дар илми забоншиносӣ маъноӣ луғавӣ калима ва мавқеи он дар низоми луғавӣ ба таври амиқ таҳлил шудааст. Таҳқиқоти забоншиносони муосир собит намудаанд, ки дар илми маъношиносӣ нақши калима ниҳоят муҳим аст ва маъноӣ луғавӣ калима низ дар низоми маъноӣ забонӣ ҷойгоҳи асосӣ дорад. Омӯзишу таҳқиқи ҳамаҷонибаи маъноӣ коннотативӣ дар сатҳи луғат ё калима раванди дарки ягонагӣ ва бутунӣ низоми маъноӣ забон бо зернизомҳояш нишон дода мешавад. Аз адабиёти илмӣ ба ин мавзӯ бахшидаи донишмандону пажӯҳишгарони давраи классикӣ ва муосир айён мегардад, ки онҳо барои муайян кардани шабоҳату тафриқаи навҳои маъноӣ дар низоми луғавӣ, ошкор намудани мақом ва ҷойгоҳи ҳелҳои маъноӣ луғавӣ дар инкишофи низоми маъноӣ ва таъсири мутақобилаи байни воҳидҳои забон саҳми калон гузоштаанд. Маъноӣ коннотативӣ калимаҳои истифодашуда нишон медиҳанд, ки муносибати муаллифро ба воқеияти объективӣ тавассути алоқаи байни маъноҳо дарк кардан мумкин аст [6-М].

10. Дар сатҳи дигари низоми маъношиносӣ лингвистӣ чун морфосемантика маъноӣ коннотативӣ вижагии худро дорад, яъне унсурҳои ёрирасони забон ва тағйирёбии шаклу сохти воҳиди забон низ метавонанд барои ифодаи маъноӣ коннотативӣ мусоидат намоянд [2-М].

11. Таҳлил нишон дод, дар ҷумла ва матн ифодаи муайяну мушаххаси маъноӣ коннотативӣ шароити бештареро дорост, зеро ҷумла дорои аъзо ва имконоти зиёд аст. Ин маъно дар ҷумла ва матн асар барои ифода кардани хусусияти маъноӣ вожаҳо аз рӯи нишона, макони қарор доштан, вожаҳои мансуб ба онҳо ва аз рӯи гурӯҳҳои луғавию маъноӣ ва гунаҳои луғавию маъноӣ вожаҳо

истифода шудааст. Дар ҷумла ва матн хусусияти мутақоббатӣ, муродифӣ ва сармаъноии маъноӣ коннотативӣ бештар ҳувайдост ва ин боис мегардад, ки ҷазои ифодаи маъноӣ коннотативӣ дар ҷумла ва матн бештар гардад **[3-М]**.

ТАВСИЯҲО БАРОИ ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАҲОИ ТАҲҚИҚ

Дар забоншиносии ватанӣ бахши маъношиносӣ, махсусан, маъноӣ коннотативӣ ва таъсирпазирии он бо дигар навъҳои маъноӣ прагматикӣ дар сатҳҳои гуногуни маъношиносӣ, омӯзишу баррасии вижагиҳои ин навъи маъно дар намунаи асари Кароматуллоҳи Мирзо “Дар орзуи падар” ва осори дигар шуарову адибонро, ки ба таҳқиқоти мо муртабитанд, мавриди омӯзиш қарор додем. Инчунин, бо мақсади корбурди маъноӣ коннотативӣ ва такмили он дар илми маъношиносии лингвистӣ, чунин тавсияҳоро вобаста ба истифодаи натиҷаҳои таҳқиқ зикр мекунем:

1. Инъикоси ашё, воқеоту ҳодисоти ҷаҳон тавассути маъно ва хелҳои он сурат мегирад, ба ҳамин хотир, мавзӯи мавриди пажӯҳиши мо дар илми забоншиносии муосир мубрам ва барои муҳаққиқони самти мазкур судманд мебошад.

2. Дар асоси натиҷаҳои бадастомадаи диссертатсия вижагиҳои назариявӣ ва амалии маъноӣ коннотативӣ ҳамчун як навъи маъно дар низоми маъношиносӣ дар шакли монография манзури мухотаб гардад.

3. Ба тариқи муқоисаву муқобилавӣ омӯхтани маънову мафҳуми коннотативӣ ҷиҳати ба даст овардани маълумоти маҷмуии илмӣ оид ба шинохт, мукамал ва васеъ намудани дониш оид ба низоми маъноии забон, ҳамгиройии маъноҳо ва таъсирпазирии онҳо ба якдигар ва муайян намудани вижагии ҳар яке аз маъно мусоидат мекунад.

4. Аз хулоса ва натоиҷи пажӯҳиш метавон дар дарсҳо ва курсҳои маъношиносии лингвистӣ, забоншиносии корбурдӣ ё прагматикӣ, таълими назарияи забон, забоншиносии шинохтӣ (когнитивӣ), фарҳангӣ, қавмӣ, инчунин, барои гузаронидани семинарҳо ва курсҳои махсус аз фанни забоншиносии умумӣ, семантика, коннотатсия, прагматика ва услубшиносӣ суд ҷуст.

5. Натоиҷи таҳқиқотро барои тайёр намудани асосҳои лингвистии омӯзиши маъно дар забони адабии муосири тоҷик дар муассисаҳои таҳсилоти олиии равияи филологӣ дар вақти гузаронидани курсҳои махсус, семинарҳо ва дар лексияҳо аз фанни назария ва амалияи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ истифода намуд.

6. Вижагиҳои миллию фарҳангии маъноӣ коннотативӣ ба ҳалли масъалаҳо барои зоҳир намудани қонуниятҳои умумӣ ва вижаи забон дар соҳаи маъношиносӣ ва барои ҳал намудани як қатор масъалаҳои назариявии забоншиносӣ мусоидат мекунад.

I. ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

А). Таълифоти муаллиф дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон:

[1-М]. Бустонзода, Т.Б. Қойгоҳи маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ / Т.Б. Бӯстонзода // Фурӯғи илм. – Душанбе, 2025. – С. 369-374.

[2-М]. Бустонзода, Т.Б. Баъзе мухтассоти калима ва истилоҳоти ифодагари ҳешутаборӣ дар романи “Дар орзуи падар”-и Кароматуллоҳи Мирзо / Т.Б. Бӯстонзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2025. – № 1/2 (134). – С. 130-134.

[3-М]. Бустонзода, Т.Б. Баъзе вижагиҳои истилоҳоти марбут ба мафҳумҳои “хона” ва ”дар” дар романи “Дар орзуи падар”-и Кароматуллоҳи Мирзо / Т.Б. Бӯстонзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав. Силсилаи илмҳои гуманитарӣ ва иқтисодӣ. – Бохтар, 2025. – №1/3 (137). – С. 215-218.

[4-М]. Гулназарзода, Ж.Б., Бустонзода, Т.Б. Вижагиҳои маъноӣ прагматикӣ / Ж.Б. Гулназарзода, Т.Б. Бӯстонзода // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – Душанбе, 2025. – № 4 (60). – С. 44-53.

[5-М]. Бустонзода, Т.Б. Таносуби хелҳои маъноӣ луғавӣ бо вожа дар матни бадеӣ ва гуфтор / Т.Б. Бӯстонзода // Паёми Донишгоҳи забонҳо. Силсилаи илмҳои филология, педагогика ва таърих. – Душанбе, 2025. – №4 (60). – С. 12-17.

**Б). Мақолаҳои муаллиф дар дигар маҷмуа ва
нашрияҳои дигари илмӣ:**

[6-М]. Чураева, Т.Б. Маъноӣ коннотативӣ ва матн (дар мисоли асари “Дар орзуи падар”-и Кароматулло Мирзо) / Т.Б. Чураева // Маводди конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами омӯзиши забонҳои хориҷӣ (русӣ, англисӣ, ҷинӣ) дар замони муосир”. – Душанбе, 2024. – С. 97-100.

[7-М]. Бӯстонзода, Т.Б. Вижагии маъноӣ луғавӣ дар маъношиносӣ / Т.Б. Бӯстонзода // Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Ҷойгоҳи забони тоҷикӣ дар ҳифзу густариши арзишҳои минтақаи Осиё”. – Душанбе, 2024. – С. 148-153.

[8-М]. Бӯстонзода, Т.Б. Баъзе вижагиҳои калима ва истилоҳоти ифодагари тӯю маросими хонадоршавӣ дар романи “Дар орзуи падар”-и Кароматуллоҳи Мирзо / Т.Б. Бӯстонзода // Маводди конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами филология: ҳадаф ва дурнамо”. – Хучанд, 2024. – С. 269-272.

**БОХТАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ НОСИРА ХУСРАВА**

На правах рукописи

УКД: 809.155.0 (81.2 Тадж)
Б-89

Бустонзода Тахмина Бустон

**КОННОТАТИВНОЕ ЗНАЧЕНИЕ В
СЕМАНТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ (НА ОСНОВЕ
ПОВЕСТИ «МЕЧТА ОБ ОТЦЕ» (ДАР ОРЗУИ ПАДАР)
КАРОМАТУЛЛО МИРЗО)**

АВТОРЕФЕРАТ

на соискание учёной степени кандидата филологических
наук по специальности 6.2.2. Теория языка

ДУШАНБЕ – 2026

Диссертация, выполнена на кафедре таджикского языка Государственного образовательного учреждения «Бохтарский государственный университет имени Носира Хусрава»

Научный руководитель: **Гулназарзода Жило Бури** – доктор филологических наук, профессор, ректор Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода

Официальные оппоненты: **Абдуллоева Сафина Юсуповна** – доктор филологических наук, доцент, старший научный сотрудник отдела таджикского языка Института языка и литературы имени Абуабдуллаха Рудаки Национальной академии наук Таджикистана

Ньматова Бибиканд Мабатхоновна – кандидат филологических наук, доцент кафедры языка и культуры гуманитарно-педагогического факультета Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана

Ведущая организация: **Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни**

Защита диссертации состоится “22” августа 2026 года в 10:00 на заседании диссертационного совета 6D.KOA-117 при Таджикском международном университете иностранных языков имени Сотима Улугзода (адрес: 734019, Республика Таджикистан, город Душанбе, ул. Мухаммадиева 17/6), зал заседаний учёного совета; e-mail: havas3001@mail.ru; тел.: (+992) 882-89-17-17) .

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзода по адресу www.dbz.tj.

Автореферат разослан «_____» 2026

Учёный секретарь диссертационного совета,
доктор филологических наук,
доцент

Сохибназарзода Х.Т.

ВВЕДЕНИЕ

Диссертационная работа посвящена одной из до сих пор неизученных тем в таджикской лингвистике – коннотативному значению в семантической системе.

Актуальность исследования. Диссертация посвящена изучению коннотативного значения в системе лингвистической семантики. В современной лингвистике значение рассматривается, в основном, в рамках различных областей науки, таких как философия, логика, семиотика, лингвистика, в том числе, лингвистическая семантика, когнитивная лингвистика, лингвокультурология и этнолингвистика. Однако в данном исследовании основное внимание уделяется изучению сущности коннотативного значения, одного из прагматических значений, как типа лексического значения в системе лексической семантики в рамках парадигмы лингвистической семантики.

Древние философы, такие как Аристотель, Платон и Сократ исследовали взаимосвязь между признаком языка и значением, подчёркивая его активную роль в формировании связи между значением и выражением. Они также показали связь языка и значения с природой и обществом, и одновременно рассматривали взаимосвязь языка и значения, а также их функции в человеческом формировании.

В Средние века идея связи между языком и значением подтверждалась на протяжении всей истории их развития, а преемственность и последовательность определялись посредством языка и значения. Язык, также можно определить как средство записи и передачи идей, опыта национальной культуры и характеристик народа.

В современной лингвистике изучение значения и его форм нашло отражение в мышлении народов разных языков и культур и привлекло внимание лингвистов и

исследователей. Ученые и лингвисты высказывали различные мнения, мысли и взгляды о понятии «значения». Например, По поводу вопросов, связанных со значением Х. Маджидов отмечает: «Лексические значения слов являются прямым отражением объектов, событий, объективных явлений и различных взаимосвязей между ними» [14, с. 24].

Значения обобщают все восприятия и понимание человеком окружающего его мира, как видимого, так и духовного.

В нашей диссертации мы рассмотрели один тип значения – коннотативное значение, а также затронули вопрос выражения значения другими средствами. В этой связи уместно и актуально рассмотреть и изучить этот вопрос на примере таджикского языка. Данная цель может быть объяснена тем, что, рассматривая коннотативное значение в литературных произведениях, мы приходим к выводу о наличии различий и сходств между коннотативным значением и другими лексическими значениями.

Актуальность темы данной диссертации заключается в том, что впервые коннотативное значение было специально изучено и исследовано. Также в современной лингвистике рассмотрен вопрос определения и конкретизации взаимодействия значений и воплощения ценностных идей через языковые и речевые единицы. Результатом энциклопедического, эмоционально-сентиментального, национального и культурного мышления, пониманием определенного масштаба темы является значение. Выбор темы обусловлен тем, что коннотативное значение является одним из главных оснований для определения его сущности и места в системе языковой семантики, в частности, в прагматическом смысле.

Степень изученности темы исследования. В таджикской лингвистике исследование, анализ и изучение коннотативного значения не проводились в специализированном и обширном масштабе, хотя вопросу изучения значения уделялось внимание, и он анализировался в таджикском языке. В таджикской лингвистике не разработано научных работ по коннотативному значению, но многие исследователи высказались по данному вопросу в своих научных работах, анализируя и обсуждая его. Например, известный таджикский лингвист М.Н. Косимова заложила основы таджикской лингвистической семантики своими работами, такими как «История таджикского литературного языка» [11], «Четыре элемента: значение, словообразование (на основе материалов «Духовные маснави» [13]», «*Нецензурное* слово: значение, словообразование. Рассмотрение лексико-семантических особенностей в семантических группах, зависящих от значения и положения фразеологических единиц, пословиц и изречений в произведениях писателей и поэтов, что очень распространено в таджикской лингвистике, способствует формированию и развитию семантики в таджикской науке.

Такие учёные, как С. Халимов, М. Мухаммадиев, Г. Маджидов, Д. Ходжаев, Ш. Кабиров и другие, изложили полезные научные идеи, подкрепив их доказательствами и ссылками, основанными на специфике смысла научных и художественных произведений, как классических, так и современных.

М. Саломийён в своих работах и статьях рассматривает методы и цели изучения теоретических и практических вопросов семантики. Лингвист выражает свои взгляды на место значения в выражении понятия и семантики, семантического поля и коннотативной природы значения [16; 17; 18; 19; 20].

Ж. Гулназарзода, исследуя семантические особенности глагола в «Бахористоне» А. Джоми, при всесторонней классификации семантических групп глагола рассматривает выражение понятий действия, движения, состояния, речи и мыслительного акта, как в обычном лексическом значении, так и в выражении коннотативного значения. В монографии «Семантическая система глагола в таджикском литературном языке» она проводит анализ объёма как лексического, так и грамматического всеобъемлющего значения, который вносит вклад в изучение семантики в связи с лингвистической и прикладной семантикой [6, с. 41].

Диссертация «Семантический анализ слова „женщина“ в стихах таджикских писателей» Г. Сафаровой полностью подходит для изучения семантического комплекса, поскольку в этой диссертации исследователь показывает положение и семантические возможности слова «женщина-мать» [24, с. 117].

В области сравнительной семантической лингвистики языковеды в своих научных работах, сравнивающих различные языки, непосредственно проводят анализ семантических групп.

Кроме того, таджикские исследователи М.Н. Косимова [2007], Д. Искандарова [1995; 2004], З. Мухторов [2013], С. Халимов [2002], У. Садуллоев [2012], З. Мирзоева [2016], Х. Дустзода [2022], Г. Сафарова [2021], М. Назаров [2022], С. Азимова [2022; 2024], Г. Бахромова [2025] и другие обращают внимание на некоторые вопросы, связанные с семантикой, и выражают свои взгляды на них в своих научных работах и статьях.

Поскольку лингвистическая семантика – это новая область, исследования учёных в вышеупомянутых областях рассматриваются как основа для изучения данной темы.

Молодой исследователь С. Азимова, используя новый подход к научному обзору на примере текста «Анвара Сухайли» Хусейна Воизи Кашифи, в своей научной диссертации «Особенности типов лексического значения в семантике (на примере «Анвара Сухайли» Хусейна Воизи Кашифи)», излагает свои мысли об особенностях лексического значения, его типах, пределах их общности и различиях, и, подкрепляя утверждения отечественных и зарубежных учёных и исследователей, показывает характеристику лексических значений, включая коннотативное значение. С одной стороны, исследователь показывает новые тенденции в изучении современной семантики, с другой стороны, на примерах из классических текстов она определяет, что особенности, предложенные в современной семантике европейскими учёными только в конце XIX и начале XX веков, изучались и использовались в таджикском языке ещё в раннем Средневековье. В своём подходе к изучению и исследованию она утверждает следующее относительно положения и характеристик коннотативного значения: «В современной лингвистике коннотация понимается как *дополнительное значение, новая семантическая коннотация*, и это понятие впервые было введено в науку. Этот термин был введён в лингвистику выдающимся российским учёным О. Ахмановой. В исследованиях лингвистов часто отмечается, что «коннотация имеет своего рода социальный характер и включает в себя на первый взгляд невидимые, но устойчивые понятия, воплощающие впечатления людей об объекте или событии» [1, с. 82].

Связь исследования с программами (проектами), научными темами. Тема диссертации связана с программами филологических наук, в частности, с научной тематикой кафедры таджикского языка

Бохтарского государственного университета им. Носири Хусрава, кафедры теории и практики Таджикского международного университета иностранных языков им. Сотима Улугзаде и «Государственной программой развития государственного языка на 2020-2030 годы».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования. Целью исследования является всестороннее изучение теоретических и практических характеристик коннотативного значения в таджикском языке. Исходя из цели исследования, мы считаем необходимым выполнить следующие задачи.

Задачи исследования: Для достижения целей исследования целесообразно реализовать следующие конкретные задачи:

- исследование и обсуждение значения и особенностей термина на основе идей и взглядов учёных-лингвистов;
- объяснение особенностей типов лексического значения в семантической системе;
- выявление и исследование прагматического или прикладного значения в семантике;
- изучение места и природы коннотативного значения в прагматической лингвистике;
- на основе научных материалов и исследовательских источников продемонстрировать эффективность прагматических типов значения;
- анализ коннотативного и стилистического значения;
- анализ коннотативного значения с учётом эмоционального значения;
- анализ коннотации и значения оценки;

- на основе собранного материала определить аспекты места коннотации в различных типах лексического значения;

- демонстрация выражения лингвистического значения на уровнях и этапах лингвистической семантики;

- анализ коннотации в фоносемантике;

- анализ коннотативного значения на уровне слова;

- определение положения коннотации в морфосемантике;

- анализ выражения коннотативного значения в тексте;

- прояснить роль семантической корреляции в выражении коннотативного значения.

Объектом исследования являются языковые единицы, связанные с выражением коннотативного значения, что иллюстрируется на примере повести «Мечта об отце» (Дар орзуи падар) Кароматулло Мирзо.

Предмет исследования. Предметом диссертационной работы является исследование, анализ и обсуждение коннотативного значения в лингвистической семантической системе.

Теоретические основы исследования. Теоретической основой данного исследования являются работы и научные статьи таджикских учёных - М.Н. Косимовой, Г. Маджидова, С. Халимова, М. Мухаммадиева, Д. Ходжаева, Ш. Кабирова, Д. Искандарова, О. Косимова, З. Мухторова, М. Саломиона, Дж. Гульназарзоды, М. Назарова, С. Азимовой и др.

Кроме того, в теоретических вопросах в качестве теоретической и методической основы были использованы работы европейских исследователей Дж. Лакоффа и российских ученых Н.Ф. Алиференко, Е.С. Кубряковой,

Н.Д. Артюновой, И.А. Стернина, В.Н. Телии, М.В. Пименовой, В.А. Масловой.

Научная новизна исследования заключается в том, что в рамках данной диссертации впервые установлено коннотативное значение в таджикской семантической системе, а также показаны общие и специфические особенности восприятия коннотативного значения. Кроме того, коннотативное значение установлено в рамках лингвистической семантики и прагматической лингвистики, впервые показано место коннотативного значения среди других прагматических значений, а также выражение коннотативного значения в различных разделах и частях языка.

Положения, выносимые на защиту:

1. Было отмечено, что в научных исследованиях лингвистов и исследователей значение, форма и их особенности очень подробно изучались, что лексическое значение занимает видное место в языковой семантической системе и что оно способствует процессу понимания единства и целостности семантической системы с её подсистемами.

2. Исследование показало, что коннотативное значение в лексико-семантической системе по сравнению с другими типами значений занимает особое место, дополняя лексико-значимую систему, а влияние прагматических или прикладных типов значений играет значительную роль в уточнении выражения значения.

3. Анализ показал, что в примере повести «Дар орзуи падар» Кароматулло Мирзо коннотативное значение выражается в стилистических, эмоциональных и оценочных смыслах, в связи и дополнении семантической системы со словами автора, героями произведения, их общением, описанием событий и реальности. Внутри лексико-семантических типов

определение коннотативного значения является обычным значением, лексико-семантические типы, близкие к нему, и лексико-семантические типы, далёкие от обычного лексического значения (периферийный), имеют семантическое, противоречивое и синонимическое взаимодействие друг с другом.

4. Доказано, что коннотативное значение существует на уровнях семантики и коннотативного значения, в частности, проявляется фоносемантика. Анализ и исследование материала работы показали, что коннотативное значение проявляется более конкретно на уровне слова. Данное значение как внутреннее свойство языка реализуется на морфосемантическом уровне с помощью приставок, суффиксов и образования сложных слов. На уровне текста и предложения были показаны возможности и условия смысловой соотнесённости через компоненты предложения и текста, а также определено место коннотативного значения в процессе его употребления.

Теоретическая и практическая значимость исследования заключается в том, что данная диссертация вносит вклад в дальнейшие исследования в области семантики, лексической семантики, прикладной лингвистики и прагматики. Результаты исследования могут быть использованы для решения ряда практических и теоретических проблем в этой области и послужить основой для дальнейших научных и теоретических исследований в области семантики.

Особенности коннотативного значения способствуют решению задач, связанных с выявлением общих закономерностей и специфических особенностей лингвистической семантики, а также с интеграцией научных дисциплин в области языкознания. Такой подход

может содействовать решению теоретических проблем данной отрасли науки.

Степень достоверности результатов исследования выражается в том, что данный вопрос обеспечен теоретическим анализом и обзором, научным сравнением и сопоставлением, а также основан на конкретных методологических положениях и многогранном аналитическом материале в соответствии со структурой, целями и задачами исследования.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема и содержание диссертации посвящены изучению и раскрытию коннотативного значения в семантической системе. С учётом проблемы исследования диссертация соответствует научной специальности 6.2.2. Теория языка.

Личный вклад соискателя учёной степени. Коннотативное значение в семантической системе впервые детально исследовано в виде диссертации.

Апробация и внедрение результатов исследования. Результаты диссертации обсуждались и рассматривались в докладах и отчётах на ежегодных научно-теоретических конференциях профессорско-преподавательского состава Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава и Таджикского международного университета иностранных языков имени Сотима Улугзаде, а также на других региональных, республиканских и международных конференциях. Данная диссертация обсуждалась на заседании кафедры таджикского языка Бохтарского государственного университета (Протокол №10 от 6 мая 2026 г.) и рекомендована к защите.

Публикации по теме диссертации. Основные результаты исследования отражены в 8 научных статьях, в том числе в 5 статьях в рецензируемых журналах Высшей

аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан. Их список приведен в конце автореферата.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из списка сокращений, введения, общего описания исследования, 3 глав, заключения, рекомендаций по практическому использованию результатов исследования и литературы. Общий объем диссертации составляет 168 страниц компьютерного набора.

ОСНОВНАЯ СОДЕРЖАНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во **введении** излагаются актуальность темы, степень изученности темы исследования, цели и задачи теоретико-методологические основы, методы и материалы исследования, его новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, положения, выносимые на защиту, апробация и внедрение результатов исследования, а также структура работы.

Первая глава диссертации озаглавлена **«Характеристика и типы значения в семасиологии»**. В первом разделе рассматриваются **«Особенности и виды лексического значения»**, которые относятся к исторически сложившейся связи между отражением в нашем сознании и объектом или явлением, выраженным словом. Объективность обеспечивает разделение воспринимаемого объекта на знак, образ и другие средства, где знак содержит конкретный образ целого, а образ содержит аморфное, неопределённое и неограниченное явление.

По мнению исследовательницы Кубряковой, «Слово и его лексические значения соединяются с реальным миром через сознание и понятие. Понятие — это обобщенный образ объекта или вещи, содержание,

демонстрирующее его специфические особенности, и в этом обобщенном виде или обобщенной форме понятие воплощается в слове и его лексическом значении. Сходство слова с понятием называется концептуальным соответствием, а соответствующая составляющая лексического значения называется лексическим понятием или сигнификацией, иногда обозначением или сигнификатором» [10, с. 47].

Целостность изображения обеспечивает внутреннюю связь между частью и целым, а также иногда игнорирует искажения отдельных частей изображения. Когда эти искажения приводят к разрушению целого, образ или картина распадаются. В зависимости от характера значения слова делятся на имена собственные и род. Имена собственные всегда обозначают объект, явление или живое существо:

“Меҳрубону хоҳаракаи Миҷгон дар ҳайрат афтода буданд: ба падару модари онҳо чӣ гап шуда бошад? ... Мушарраф аз оишона берун шуда, бо шаст сӯи хучраи Нозимӣ давид, дари хонаи ўро кушод” [28, с. 4].

В данном разделе рассмотрены взгляды исследователей и учёных, таких как Абуали Сино, Ходжи Насириддин Туси, Носири Хусрав, Шамс Кайси Рози, Е.С. Кубрякова, И.М. Кобозева, М.А. Кронгауза, Куруши Сафави, Ю.Д. Апресян, Н. Алефиренко, Б. Камолиддинов, Х. Маджидов, Ж. Ходжаев, Ж. Гулназарзода и другие, которые рассматривают слово и его значение, взаимосвязь между понятием и словом, соответствие лексического значения, широту реального мира и его включение в него эмоций, чувств, психическое состояние, знаки, характеристик, установок и других явлений, связь денотативного значения с реальным миром и значимого значения с человеческим сознанием, критерий, ядро лексического значения слова, указание одного значения

одному слову или указание нескольких значений одному слову, или наоборот, несколько слов одному значению, зависимость значения фраз и предложений от значения слова, характеристики и типы лексического значения.

По этому вопросу лингвист Ж. Гулназарзода придерживается следующего мнения: «Если отражение денотативного значения больше связано с истиной реального мира, то отражение значимого значения связано с человеческим сознанием и понятием. То есть, при отражении денотативного значения в сознании основой является феномен реального мира, а при отражении значимого значения – понятие» [7, с. 9-10].

Иранский исследователь Курош Сафави в своём переводе книги французского учёного Фрэнка Палмера «Новый взгляд на семантику» называет денотативное значение «ясным значением», а значимое значение – «мадлулом» [23, с. 39-40].

Х. Маджидов утверждает, что «Каждое отдельное значение семантической системы языка отражает события реальной жизни как элемент логического мышления или, в общем, человеческого сознания» [14, с. 24-25].

Например, слово «*часпидан*» (прилипнуть, цепляться) имеет значение крепко держаться за чем-либо или крепко держать что-либо. Во всех случаях смысловой оттенок выражается в шкале добра и зла. В данном случае ключевую роль играют текст и речь. «Цепляться» может быть выражением поддержки или помощи, сопровождения, партнёрства для достижения баланса или руководства:

«Ба рақс баромад. Аз зери оринчи Шаҳноза дошт, вай ҳам ба ӯ часпид...» [28, с. 12].

– *«Не, ман намеистам, қати очам меравам... – ба модар сахт часпид Мехрубон»* [28, с. 155].

В этом примере слово «часпидан» означает ссориться, ругаться, ссориться: – *“Чӣ кор кардӣ? – муштаиро ба сар мезад падар. – Шарм надошти? Ба вай часпидӣ? Тамошобин гун кардӣ?...”* [28, с. 5].

В этом примере это слово также используется в значении «крепко обнимать», до такой степени, что не хочется отпускать:

“Мижгон ба доманаш часпида буд” [28, с. 72].
“Баробари аз дар даромадани Мушарраф Меҳрубону Мижгонаш ба бари доманаш часпиданд” [28, с. 165]. *“Ган занед, апачон, дилама сиёҳ накунед, ба Худо ман мемурам... шумоя нағз мебинам», қиқир-қиқир хандида, ба доманаш мечаспид...”* [28, с. 110].

В этих примерах все три слова “часпидан” означают “держание за подол”, но цепляние за подол в первом примере — это реальное, искреннее “цепляние ребёнка за подол матери”, то есть противоположность разлуке; во втором примере — отказ от ожиданий и поиск ответа на вопрос; а в третьем примере это означает лицемерие, обман, скуку и скучное преследование. Если «часпидан» в 1 и 2 имеет семантическую и синонимическую связь, то семантическая связь слова «часпидан» в 1 и 2 со словом «часпидан» в 3 имеет семантическую противоположность, то есть противоречие.

Действие “цепляния” может выражать страх, тревогу или чувство срочности и предвкушения, поскольку выражение действия в контексте значений слова «часпидан» и под влиянием других слов поддерживает контроль и стабильность в неопределённых ситуациях:

«Вой бачаҳакам ин хел шуде»... ҳайрону музтариб мемонд. Нозимӣ ба телефон мечаспид...» [28, с. 70].

Следует отметить, что для полного и точного представления общего лексического значения важную роль играют его типы, поскольку каждое лексическое

значение выводится из общего лексического значения, и для того, чтобы ясно и точно представить тот или иной тип лексического значения, необходимо и желательно обратиться к совокупности лексических значений.

Во втором разделе первой главы диссертации – **«Прагматическое значение в системе семасиологии»** – утверждается, что прагматика является новой, развивающейся областью лингвистики. Классическое определение прагматики (прагма – работа, действие) было дано Чарльзом Моррисом в 1938 году. Кроме того, основным источником изучения прагматики являются учения К.С. Пирса и, на основе идей философского движения прагматизма, У. Джеймса, К.И. Льюиса, Дж. Дьюи, Дж.Г. Мида, а позднее и Р. Рорти. Другим важным источником в рамках философской лингвистики является разработанная теория речевых актов, прежде всего в исследованиях Джона Остина и Дж. Сёрла.

Прежде всего, речь идёт о семиотике, которая противопоставляется грамматике и семантике и изучает взаимосвязь между знаковым или звуковым образом и его пользователями. В противоположность этому, современные границы прагматики значительно расширились. В настоящее время понятие или термин «прагматика» понимается как познавательное, социальное и культурное изучение языка и информации. В целом, прагматика рассматривается как междисциплинарная область, использующая методы и теории различных наук. В современной научной среде эта область заняла значительное место благодаря интенсивности развития и влиянию на другие области науки. Иногда в рамках прагматики этой области отводится функциональное изучение языковых знаков в речи, а также взаимосвязь между речью и значением языковых знаков, что ограничивает её функцию и положение.

Решающую роль в непосредственном формировании прагматики сыграли учёные и исследователи П. Грайс, Дж. Лич, Э. Гофман, П. Браун, С. Левинсон, Л.А. Новиков, М.А. Кронгуаз, И.М. Кобозева, В.Г. Токарев, А.Ю. Маслова, Ю.Д. Апресян, Ф. Полмер, Куруши Сафави, Дж. Морри, Р. Карнап, Х. Маджидов, З. Мухторов, М. Саломийён и другие, которые внесли неоценимый вклад в формирование и развитие науки о семантике. Также в этом разделе рассматриваются общие вопросы речи, речевые процедуры, стратегия в диалоге, лингвистическая теория «красноречия», зависимость парадигмы от риторики, стилистика, теория и типология речи и речевой деятельности, социолингвистика, психологическая лингвистика, теория дискурса, различие между прагматическим и значимым значением, связанные термины, такие как *индекс* (лексический или грамматический индикатор), *дейксис* (связь между текстовым или дискурсивным знаком и ситуацией речи) и *сдвигатель* (например, могут быть сдвинуты лицо и число), о терминах прагматический, коннотативный, экспрессивный, стилистический, анализируются и рассматриваются три типа лексического значения: отношение говорящего к означаемому, отношение говорящего к означаемому, информация о прагматических функциях слов, возникновение прагматического лексического значения при использовании языковой парадигмы, постулаты количества, отношения, качества и способа действия.

Насир Хусрав в «Зад-уль-мусафирин» говорит «кавл» слудеющее: «Кавл – это набор имен, под которыми скрывается смысл». В комментарии Насира Хусрава «имя – это значение слова» [27, с. 108].

Если рассматривать термин «кавл» в соответствии с объяснением Насира Хусрава, то, во-первых, он означает

предложение, а во-вторых, то, что используется в речи. Причина таких объяснений заключается в том, что прагматическое значение, указанное исследователями, присутствует в «кавле», упомянутом Насиром Хусравом.

На основании проведённого анализа и обсуждений можно сделать вывод, что прагматическое лексическое значение формируется при использовании языковой парадигмы.

То есть, в связи с первым этапом изучения вопроса, проанализируем прагматическое значение, прежде всего, чтобы определить и указать выразительную, эмоциональную, стилистическую природу слова и его эффективность.

Это можно увидеть на примере местоимений. Эта особенность проявляется в сложных словах и местоимениях, таких как: *ин чо* (здесь), *он чо* (там), *ҳозир* (сейчас), *имрӯз* (сегодня), *пагоҳ* (завтра) – хоть в меньшей степени, но наблюдается в зависимости от времени и места.

“Биё бачам, хонаи худам меравем, дигар ин чо наист, рӯз намебинӣ. Бе ту ман дигар зиндагӣ намекунам, – модар аз дасти писаракаи гирифт. – Дар пеши худам бошӣ, ҳушам кашол намешавад, банди ҷигарам об шуд” [28, с. 171].

– *“Дигар то худам ҷавоб надиҳам, нагӯям, ки Гули Хайрӣ рав, поятро аз ин чо ба он чо намонӣ, аз хона намебарой”* [28, с. 174].

Следует отметить, что личный жизненный опыт и личность, безусловно, влияют на использование языка. На том или ином уровне он достигает лексикона, то есть сталкивается с ним. В этом случае прагматическое значение становится субъективным и объективным. Например, в случае хороших/плохих качеств

прагматическое значение становится объективным, а в случае цветов — субъективным.

В теории плавной или мягкой речи выделяют несколько стратегий возникновения речевых актов, угрожающих репутации, причём основными из них являются позитивные и негативные стратегии.

– *“Вазири мард зан, духтарам, дилаширо ёб, – дар масъалаи Мехрубон маслиҳат дод модар ба ӯ.*

– *Дагал аст, бисёр дагал.*

– *Гуфтам–ку, роҳ ёб.*

– *Намешавад, – дар хаёли ӯ ҳам ҳалли ҳамин масъала буд. Вале Абдушукур ба гапи вай намедаромад. «Нагӯй, ба хотирам набиёр!» дод мезад ба сараи.*

Дуруст мегуфтааст модар, вазири мард зан будааст. Ниҳоят Абдушукур ба гапаш галтид, нимколаразӣ шуд” [28, с. 161].

Таким образом, прагматика стала самостоятельной отраслью лингвистики, известной как прагмалингвистика. Правда, ни её границы, ни её задачи не всегда чётко определены. Границы лингвистической семантики и прагматической лингвистики также не разделены. Лучше рассматривать данную ситуацию как встречу и пересечение границы между лингвистической семантикой и прагматической лингвистикой.

Единое описание речи или дискурса, несомненно, включает в себя не только семантику и прагматику, но и описание механизма и эффективности.

Третий раздел первой главы, озаглавленный **«Место коннотативного значения в прикладной семантике»**, рассматривает коннотативное значение и его место в контексте стиля, ситуации, состояния говорящего и реальности. В отличие от стилистических и эмоциональных значений, коннотативное значение проявляет свою уникальность в системе прагматических

или прикладных значений на основе обычного лексического значения с его окраской, выразительной и символической природой, а также аналогией, сравнением и дифференциацией.

Термин «коннотация» в лингвистике впервые был использован Леонардом Блумфилдом, который сослался на психолога Дж. Милля (от латинского - *con*: «вместе с, вместе с...»); *notatio* - «выражение»; «дополнительное значение, сопровождающее значение, сопровождающее обычное значение»).

В этой главе приводятся мнения учёных, таких как Н.Ф. Алефиренко, В.И. Шаховский, В.Н. Телия, И.В. Арнольд, И.А. Стернин, Б.Ю. Городеский, Куруши Сафави, Д.А. Круз, М. Мезенин, Ю.М. Малинович, М.В. Никитин, Н.Д. Арутюнова, А.В. Филиппов, И.А. Стернин, Б. Камолиддинов, Г. Маджидов, М. Саломиён, Дж. Гульназарзода и другие исследователи, которые внесли значительный вклад в изучение данной темы, рассмотрев денотацию и отношение говорящего к ней, выражение эмоционального состояния говорящего через коннотацию, сходство значения оценки и коннотативного значения, включая глаголы и другие аспекты коннотации.

В этой связи Н.Ф. Алефиренко утверждает, что «коннотация — это семантический аспект номинативных единиц, который является сущностью эмоционального, выразительного и стилистического значения, отражающего не характеристики выражаемых объектов, а отношение говорящего к выражаемому или условия и ситуацию речи» [2, с. 169].

Следует отметить, что в контексте дискуссии возникли различные типы коннотации.

Например, различные типы коннотативных значений, связанных со словом «мор» (змея) по шкале “добро и зло”:

В смысле раздражающий, необщительный, неприятный, хитрый, тревожный (негативная оценка):

“Ҳамин сагира маро шарманда мекунад, чонамро ба лабам овардааст. Як бало, офат, заҳри мор аст ин сархӯрда...” [28, с. 147].

В значении совершения чего-либо преднамеренно, умышленно, хитро (негативная оценка):

“Ҳамин сагираатро майда мегӯӣ? Ин майда нест, пухтагӣ аст, заҳри мор аст, хуни бинӣ, мурад Худоё, ҷавонмарг шавад” [28, с. 105].

В значении злодея, невидимого, неизвестного, вредного человека:

“Одам ҳам аз ноомади як кас ба ин дараҷа хурсанд мешудааст. Тавба! Мор будааст ӯ, мори таги пудина... Ваю Шаҳноза ҳангоми назди ӯ нишастан, ба вай эътибор намедоданд” [28, с. 92-93].

В значении красивый, очаровательный (положительная оценка):

“Нозимӣ дар долон пайдо шуд, дар бар либосҳои домодӣ. Костюми нави сип-сипёҳ, куртаи сафед, галстук. Дар по туфлии нав, чи хеле, ки мегӯянд, гӯё аз даҳони мор кашида шуда бошад” [28, с. 81].

В этих примерах слова, связанные со словом «мор» в его обычном значении, такие как *жалю, яд, пасть, местоположение* и характеристики (*змея под мяткой*), помогают выразить коннотативное значение.

Таким образом, при рассмотрении взглядов исследователей было установлено, что коннотация — это явление, отражающее индивидуальное отношение говорящего к рассматриваемому объекту, его эмоциональное, музыкальное, стилистическое, символическое значение, оценку говорящего обстоятельств и ситуации речи. Коннотация, в

соответствии с лексическим значением и вместе с ним, расширяет и диверсифицирует семантическую систему.

Из обзора этой главы можно сделать вывод, что коннотативное значение занимает особое место в языковой семантической системе. Оно проявляет свою уникальность в системе лексического, прагматического и даже грамматического значений, что является отдельной научной дискуссией. Слова могут иметь это значение и наоборот. Группа слов, обозначающих названия животных, насекомых и птиц, глаголы и обычные разговорные слова выражают коннотативное значение относительно специфически. Было установлено, что слова в языке выражают разные значения, и особенно коннотативное значение, в разных семантических соотношениях. В этом контексте коннотативное значение показывает взаимосвязь между языком, говорящим, значением, его типами, ситуацией, состоянием и чувством, используемым и применяемым в зависимости от его местоположения.

Вторая глава диссертации называется **«Подверженность прагматических значений воздействию»**, а в первом разделе — **«Коннотативное значение и стилистическое значение»** — рассматриваются вопросы коннотативного значения и его взаимодействия со стилистическим значением. Стоит отметить, что во второй половине XX века появились новые направления, в которых понятие коннотации нашло новые области применения. В этой связи В.Н. Телия отмечает: «...коннотативная система — это система, схема выражения которой сама по себе состоит из системы знаков» [26, с. 93].

Согласно идеям и исследованиям ряда учёных и исследователей, выражение коннотативного значения в лексической семантике является частным случаем когнитивной лингвистики, или, по мнению Л. Ельмслева,

коннотативной семантики. Объяснение Л. Ельмслева коннотации воспринимается как стилистическое значение, что вполне уместно: «стилистическое значение языковой единицы — это тип коннотативного значения, выразимым которого является единство выражаемого и денотативно выражаемого» [8, с. 44].

В то же время В.Н. Телия предполагает, что коннотативная информация — это «фрагмент мышления», который «натурализуется» коннотативной информацией, принадлежащей к денотативной системе, следовательно, тезис о силе и потенциале языка берет своё начало именно здесь. Например, “энергияи сабз”, “хукумати электронӣ”, “зеҳни сунӣ” (зелёная энергия, электронное правительство, искусственный интеллект).

В концептуальном анализе также рассматривается понятие коннотации, но не системно. Фактически, когда речь заходит о переносных значениях, в дело вступает когнитивная лингвистика.

Если аргумент концептуализируется в терминах битвы или войны, говоря о победе, поражении, временном отступлении, глубокой обороне, возвращении на заранее определённые позиции, то и здесь денотативная семантика становится способом выражения коннотативов:

“Чаро чанд рӯз боз алови ҷанг дар хонаи онҳо хомӯш не, бо ҳам гап намезананд, гӯё аз забон мондаанд” [28, с. 4].

“Вақте аз хоб бедор шуданд, ки саҳар шуда буд. Алови ҷанг ҳанӯз фурузон” [28, с. 5].

В этом контексте, чтобы дополнительно продемонстрировать и определить специфику лексического значения, возникает концептуальное значение:

“Оташи ҷанг дар хонадони онҳо баъди ҳамон шаби тӯй хомӯш намегаиш” [28, с. 12].

Слова «*отаи*» (огонь), «*алов*» (пламя), «*чанг*» (война), «*хомӯи нагаиштан*» (не гаснуть) и «*фурузон*» (горящий) выражают сложный коннотативный смысл.

Преимущество концептуального анализа коннотации заключается в том, что он наглядно демонстрирует не только прямую, но и взаимную связь между денотативной и коннотативной семантикой: коннотативная семантика выступает "обанбор" (водохранилище) коннотативных значений (слово "обанбор" также является коннотацией).

“Сараи, дасту пойҳояи отаи гирифта буд, кӯдак гӯё даруни дегдоналов месӯхт. Мехрубон ҳамин хел касал дошт” [28, с. 70].

Коннотативные значения слова «*отаи*» ясны в зависимости от его использования в тексте. Если в предыдущих примерах слово «*отаи*» указывало на нездоровое положение и состояние семьи, то в этом примере оно выражает нездоровое и больное состояние человека.

Таким образом, приведённые нами примеры основаны на жизненном опыте людей на протяжении времени в адаптации языковых знаков для выражения мысли. В этом случае можно учесть важную деталь: при выражении коннотативного значения стилистическое значение является бесценным подспорьем для полного, всестороннего и выразительного выражения коннотативного значения, и стилистическое значение занимает ведущее место в группе вспомогательных значений для коннотативного значения.

Второй раздел второй главы диссертации называется **«Коннотативные и эмоциональные значения»** и анализирует вопросы эмоций и человеческого мышления в совокупности. Эмоции — это очень сложный психологический феномен, и современная наука не имеет точного определения. Существуют различные концепции

эмоций (философские, психологические, когнитивные) и различные подходы к классификации эмоций. Традиционно эмоции делятся на позитивные и негативные.

Среди них наиболее важными и распространёнными являются основные эмоции. К ним относятся *таваҷҷуҳ, шодӣ, таачҷуб, андӯҳ, хаим, нафрат, шарм, хичолат, гунаҳкорӣ ва тарс (интерес, радость, удивление, печаль, гнев, отвращение, стыд, смущение, вина и страх)*. Другие эмоции считаются производными от основных эмоций.

В лингвистике было предложено разделить понятия и, соответственно, термины на «хассосият» (чувствительность), «эҳсосият» (эмоцию) и «эмотивӣ» (эмотивный). Чувствительность описывает эмоции как психологический феномен.

Следовательно, «следует говорить об эмоциях слова, об эмоциональной составляющей значения слова, а не об эмоциональности слова или его эмоциональной составляющей» [9, с. 29].

Е.В. Иванова, говоря о словах, выражающих чувства, утверждает следующее: Во-первых, это слова, обозначающие различные эмоции: *ишқ, нафрат, хаим, таачҷуб, тарс, шодӣ (любовь, ненависть, гнев, удивление, страх, радость)* и т. д. Они являются интеллектуальным выражением чувств. Во-вторых, это слова, описывающие чувства. К этой группе относятся [9, с. 29]:

1) Наречия: *бадҷаҳлона, тарсуёна, одилона, хоксорона*: (злойный, робкий, справедливый, скромный):

“**Хоксорона буд тӯяшон**” [28, с. 143]. “*Модар шодона аз паи иҷрои хоҳиши писаракаш шуд*” [28, с. 379]. “*Менависам, ман менависам, – мегуфт хурсандона*” [28, с. 346].

2) Глаголы: *гиря кардан, нола кардан, навозиш кардан (плакать, стонать, ласкать)*;

“*Шафий баъд ҳикоя кард, ки шаб писараки ӯ то чӣ готи шаб атрофи оиҳона – ҷое ки тӯяш мегузаист, «додо, додочон», гуфта, гирёну нолон гаштааст, гириста-гириста беҳол шудааст, афтидааст, вайро ба беморхона бурданд...*” [28, с. 79].

3) Прилагательные: *шодмон, гамгин; (счастливый, грустный);*

“*Байни мо, аҳли қалам ҳам одамони **нопок, сиёҳдил, мансабхоҳу бахилҳо** ҳастанд, аз тағи нохун чирк мекобанд, тор метананд...*” [28, с. 114].

1) Существительные с предлогом: *бо бадӣ, бо тамасхур (со злом, с насмешкой);*

“*Ту аз онҳо боло – модараш **аз хурсандӣ** қад-қад мепарид, аз таърифи домодшаванда монда намешуд*” [28, с. 143].

2) Существительные, выражающие различные физические проявления эмоций: *ашк, ханда, табассум (слезы, смех, улыбка);*

“*Гашта бинад, меҳмони падараш, ҳамон марде, ки чанҷол аз пой ӯ хеста буд, суханҳои Мушаррафро шунид, лекин **дар лабонаш ханда***” [28, с. 139].

“*Падар ӯро дида **дар чехрааш табассум омад, ҷонибаш давид***” [28, с. 139].

В-третьих, к ним относятся слова, выражающие эмоции. Картинки выражают эмоции, но не называют их. Например, “Оҳ!” может выражать самые разные эмоции — *ҳайратовар, тарс, нафрат, шодӣ (удивление, страх, отвращение, радость).*

«*Аз садои онҳо сари ёлаҳо, тепаҳо пур, чун мусиқие ба гӯш мерасид, мусиқии ҳузновари дашт буд **чир-чири чирчиракҳо*** [28, с.166]. *Садои мусиқӣ, доиразанӣ, кафкӯбӣ, нидои «**Оҳ ҷаке! Чум ҷаке!!**»»* [28, с. 462].

Воспринимая окружающую реальность, люди не только создают определённую картину мира, но и дают ей

субъективную оценку, окрашивая объекты, события и происшествия личными эмоциями.

Е.В. Иванова отмечает, что «специфическое чувство, выражаемое словом с эмоциональной составляющей, может быть различным» [9, с. 30]. Например, в позитивном смысле: образ красоты:

“Дар сараш тўпиш чоргули фаргонадўхт, мўйсараширо ба пас шона задааст, сип-сиёҳ, қатрон барин” [28, с. 181].

В негативном значении – никчемный, беспомощный и жертва:

“Лекин ман чӣ карда метавонам, аз дастам чӣ меояд? Ман чию як санги сиёҳ чӣ... дамам дарун, сиёҳу кабуд шуда мешинам...” [28, с. 225].

По мнению Е.Г. Беляевской, «эмоция как коннотативный аспект лексического значения слова выражает информацию об эмоциональном отношении к обозначаемому объекту или явлению, которая зафиксирована в значении» [3, с. 15].

“Рӯзатро сиёҳ кард ин бачаҳақат, духтарам!» модар аз бахти бади вай нолид” [28, с. 212].

Слово “сиёҳ” (омрачил) — пример такого описания.

По мнению В.Н. Телии, «эмоция — одно из самых неоднозначных и сложных понятий в лингвистике» [26, с. 118].

“Дар сар рӯймоли сафеди арӯсӣ беҳудона ба пеш – ба ҷониби хонаи Шохназар мерафт, ба назди домод – ба ҷониби «бахту саодат»-и наваиш...” [28, с. 205].

В данном случае, выражение грусти и печальных чувств чаще всего происходит посредством выражения *бахту саодати наваиш*(его вновь обретенного счастья и блаженства).

Слова, имеющие эмоциональную коннотацию, содержат два типа информации: информацию об объекте и

информацию об эмоциональном восприятии этого объекта в момент его использования:

“Бобо, шумо дуздرو монда паяширо нагиред, мехмонро ман пеш накардаам, ба Куръон қасам мехӯрам, ба сари азизгиҳоям қасам мехӯрам, ман вайро пеш накардаам, рӯяширо бо куни дег сиёҳ мекунад Мушарраф” [28, с. 188].

Если в выражении *дуздرو монда паяширо нагиред* (*Оставьте вора в покое и не преследуйте его*) уже заложен эмоциональный посыл, то в выражениях *ба Куръон қасам мехӯрам, ба сари азизгиҳоям қасам мехӯрам* (*Клянусь Кораном*) и *«Клянусь головами своих близких»* это проявляется ещё сильнее. А кульминация эмоций видна в выражении *рӯяширо бо куни дег сиёҳ мекунад* (*его лица, когда он чернит его на гончарном круге*).

Бывают случаи, когда природа слова имеет устойчивые ассоциации, или же природа ударного слова не даёт информации об эмоции, вызывающей слезы. Однако в этом случае эмоциональный характер лексической единицы является потенциальным и легко реализуется в тексте:

“Назанед, бас кунед, додо, дилатонро сиёҳ мекунам...” [28, с. 189].

В выражении *дилатонро сиёҳ мекунам* (*Я омрачаю это выражением твоего сердца*) ситуация ясно выражена, что легко понять по слову “сиёҳ” (чёрный).

Таким образом, коннотативное и эмоциональное значения, два типа прагматических значений для выражения смысла в лексической системе, дополняют и взаимодополняют друг друга, что ещё раз демонстрирует потенциал лексического значения в семантической системе.

Третий раздел озаглавлен **«Коннотация и значение оценки»**. В этом разделе обсуждаются идеи И.В. Арнольда, И.А. Стернина и Ивановой о взаимосвязи

субъекта и реальности объектов, сложном интерпретации субъекта с оценкой и взаимосвязи субъекта и объекта анализируются с примерами.

Оценка выступает в роли понятия, денотативного значения слова. И.А. Стернин называет такие слова «знаками оценки».

Обычно встречаются два типа оценки: интеллектуальная и эмоциональная:

“Туфлиҳои сип-сиёҳи пошнабаланд, ки дируз падараш аз Душанбе оварда буд, пойҳои духтарро озор медоданд” [28, с. 44].

Выражение “туфлиҳои сип-сиёҳи пошнабаланд” (черные туфли на высоком каблуке) представляет собой положительную описательную интеллектуальную оценку, а выражение “пойҳои духтарро озор медоданд” (они причинили девушке боль в ногах) преобразует интеллектуальную оценку в сравнительную, то есть, несмотря на чёрные туфли на высоком каблуке и тот факт, что они были новыми, причинение боли в ногах девушки демонстрируется сравнительным интеллектуальным анализом, основанным на балансе хорошего и плохого.

Эмоциональная оценка выражает отношение говорящего к представленному объекту, но здесь шкала «хорошо-плохо» основана на чувствах, на которые направлен данный объект, процесс или явление. Например: *“Ранги рӯи зебо, чашму абрувони сип-сиёҳи ӯ, қомати баланду базеби вай – хуллас ҳусни бемисли Мушарраф Нозимиرو асир кардааст”* [28, с. 39].

Интенсивность тесно связана с чувствами и оценками, которые можно определить как компонент коннотации.

Например, значение слова "бад дидан" (ненавидеть) можно определить как гнев + интенсивность, а слово "дӯст доштан" (любить) как любовь + интенсивность.

Интенсивность связана с оценкой, поскольку происходит сравнение двух значений в употреблении и оценка их взаимосвязи:

“Чехрааш шукуфон, чехраи Нозимӣ ҳам... Лабони ҳардуяшон ҳам дар ханда, осмон софу безубор, каб-кабуд, нукра барин” [28, с. 44].

В этом примере даже сама природа довольна положительной оценкой отношений, то есть любви между двумя влюблёнными.

“Зиндагиашон талх, рӯзашон сиёҳ мешавад, як умр дилашон озурда, ҳазину маъюс, ба онҳо мирам ман!” [28, с. 54].

Этот пример иллюстрирует оценку плохой и безнадёжной ситуации.

Согласно И.А. Стернину, «коннотативный компонент выражает отношение говорящего к объекту и ситуации в форме чувств и оценок денотации» [25, с. 33-34].

С другой стороны, коннотативный компонент может располагаться внутри денотативного значения. Например:

“Занги телефони шӯъба баланд шуд. Шафий саросема гӯшакро бардошт. Зеро телефони сиёҳ занг зад” [28, с. 55].

В денотативном значении слова **сиёҳ (черный)** скрыт коннотативный смысл оценки, поскольку предложение *“Шафий саросема гӯшакро бардошт”* (*Шафи’и поспешно поднял трубку*) указывает на то, что помимо обозначения цвета телефона, слово сиёҳ (черный) также передаёт особый и серьёзный смысл телефонного разговора, так как эмоциональное состояние оценки изменилось после того, как зазвонил чёрный телефон.

«Прилагательные «хороший» и «плохой» выражают рациональную оценку. Для этих прилагательных оценка является не только частью денотативного значения слова, но и самим денотативным значением» [9, с. 27].

Субъективный фактор играет очень важную роль в оценке. «Если мы понимаем выразительность как выразительность языкового знака, то следует рассматривать её как вторичное явление оценки, а эмоциональность, стилистическую и образную окраску знака — как явление, обусловленное этими особенностями знака» [4, с. 31].

Например, «вульгаризмы не имеют денотативного значения в своём употреблении. Их функция — выразить негативное отношение говорящего к референту» [9, с. 28].

“Вай ҳам одаме буд, ки...Як сиёҳи мазанг, бесуюқ...”
[28, с. 166].

Таким образом, взаимосвязь, различие, природа и место прагматических коннотативных и оценочных значений в системе смыслового выражения имеют свои особенности. Слова, в зависимости от контекста употребления, структуры, принадлежности к той или иной части речи, могут выражать коннотативное значение и, в свою очередь, коннотативно-оценочное значение. Одно слово может выражать как положительное, так и отрицательное коннотативное, эмоциональное или оценочное значение. Важно определить правильный и специфический способ выражения значения и знака языка в процессе анализа.

Третья глава называется **«Выражение коннотативного значения в разделах лингвистической семасиологии»**.

Первый раздел называется **«Коннотация в фоносемантике»** и посвящён вопросам связанным с фоносемантикой. В этом разделе представлены идеи зарубежных и отечественных исследователей: Чарльза Осгуда, С.В. Михалева, А.А. Реформатского, А.П. Журавлева, Н.М. Старцевой, Л. Блумфилда, М. Саломие́на, Ш. Кабирова, Л.Н. Санжарова и других, касающиеся

теории фоносемантической границы, рэтимологизации, двойственности языкового знака как психологической единицы. Рассматриваются значение звука как единицы языка и его специфическое звуковое значение, коннотативная природа звука и цвета, различные типы оценки, выражение значения в эмоциях, измерение слов по шкале, деление звуковых характеристик на положительные, отрицательные и промежуточные на основе семантико-коннотативных свойств, первичные и вторичные семы, потенциал, классификация, коннотативные семы, гипосемы и лексикограммы, имеющие особое значение для изучения и рассмотрения данной темы.

Например, Л.Н. Санжаров в своих исследованиях развивает следующий подход к фонетическому знаку: «Фонетическое значение, в отличие от лексического и грамматического, имеет коннотативную природу, выражая цвет, различные виды оценок, эмоции. В этом отношении существует тесная связь между фонетическим и коннотативным значением, выражаемым звуком. Поэтому мы признаем звук знаком и считаем его ни условным, ни произвольным» [22, с. 4].

Негативные эмоции порождают негативные оценки: *махкумкунӣ, хусумат, таҳқир, истехзо* (осуждение, враждебность, оскорбления, насмешки) и т. д. Компонент оценки – хороший-плохой (положительный-отрицательный). Например: "гунчишк" (воробей) и "тапидан" (биться):

“Дил дар сина чун гунчишкаки ба чел афтода,
метанаду метанад” [28, с. 222].

Анализ коннотативной семантики:

—эмоциональная составляющая: *ноилоҷ, тарсхӯрда* (беспомощность, испуг);

—компонент негативной оценки: *ҳақиру нотавон*.
(*никчемность и беспомощность*).

Если в результате анализа коннотативной семантики выясняется, что дополнительное значение слова является приятным или положительным, то эта характеристика является положительной. Если же коннотация неприятная или отрицательная, то характеристика является отрицательной.

Известно, что существует большое количество семантически богатых слов, поэтому при их анализе учитываются характеристики коннотативной семантики каждого лексико-семантического типа (ЛСТ). Рассмотрим характеристики тональной семантики каждого слова, выражающего звук:

Слово **туй (свадьба)**. Это слово имеет несколько значений:

1. а) радость, счастье;

б) имеющий характер создания семьи: *издивоч (брак)*;

в) приятные на слух, гармоничные: *суруду мусиқӣ, сарояндаҳо*. (*песни и музыка, певцы*).

Слова «хушоянд», «хурсандӣ», «шодӣ», «издивоч», «суруд», «назокат» и «мувофик» (приятный, радость, радостный, брак, песня, нежность и уместный точно передают значение этого слова — приятный, позитивный.

2. а) характеризуется полнотой и глубиной внутреннего содержания: *хушҳолӣ* (радость);

б) благородный, достойный радости: *амали зебо* (*прекрасный поступок*).

Семы "хушбахтӣ" (счастье) явно несут в себе позитивный смысл.

Понятия, имеющие такое значение, а именно «хурсандӣ» и «шодӣ» (радость и веселье), подтверждают этот вывод: эмоциональная составляющая приятна, оценочная составляющая положительна.

3. Рассчитано на воздействие, на внешнее впечатление: *тӯй, домоду арӯс, дуои хайр (свадьба, жених и невеста, благословение)*;

В приведённых примерах чаще всего выражается отрицательное коннотативное значение слова “тӯй” (свадьба): *“Тӯй мекардаанд, тӯйи бародараш, арӯс меовардаанд”* [28, с. 11].

Первое предложение содержит специфическое, обычное значение слова “тӯй”.

“О, вайро аз ин пеш ба ягон тӯю маъракаи шиносу ҳамкорунаш намебурд, гӯё ҳазар мекард, муносиб намедонист” [28, с. 12].

В этом предложении общее значение события — собрание для развлечения:

“Ба Мушарраф хабар доданд, ки фарзандонаш дар тӯи падарашон, онҳо гирёну нолон...” [28, с. 15].

В третьем предложении слово «тӯй» приобрело отрицательное коннотативное значение.

Таким образом, рассмотрение коннотативного значения в разделе фоносемантики было представлено двумя способами. Первый подход — это выражение значения слова в пространстве типов коннотативного значения, таких как стилистическое, эмоциональное и оценочное, на примере звуковой характеристики слова.

“Рӯзи тобистон гармтар шуда, чирчиракҳо аз миёни алафҳои хушида чир-чир доштанд...” [28, с. 166].

Второй подход — это имитационные слова, в которых наблюдается повторение звуков и семантическая эффективность звуков как повторное акцентирование выраженного значения и неблагоприятное средство изображения объекта, события и реальности.

Второй раздел третьей главы озаглавлен «**Коннотативное значение на уровне слова**» и посвящён рассмотрению коннотативного значения. Очевидно, что в

большинстве случаев точное понимание высказываний не даётся, поскольку слова, помимо прямого значения, имеют неоднозначное значение, связанное с выражением точки зрения, обычаев, традиций и культуры конкретного народа. Слово “ширин” (сладкий) часто имеет неожиданно позитивное значение (на основе «прототипической особенности» «сладкий – приятный вкус»), но оно также имеет коннотативное значение, характерное для таджикской культуры. Например, *душмани ширин – фарзанд: Сарнавишти талх, пешониш шӯр, бахти баланд, бахти сафед, рӯзи сиёҳ ниҳоли умр-фарзанд, гул-фарзанд, маъшуқа (сладкий враг – ребенок; горькая судьба, неудачная судьбы, большая удача, белая удача, черный день, растение жизни-дитя, цветок-дитя, возлюбленный)* – все это имеет данную особенность.

В то же время, по мнению А.Ю. Масловой, «необходимо различать два типа выражения коннотативной информации в языке» [15]:

1). Переносные: “*Гап занед, апачон, дилама сиёҳ накунад, ба Худо ман мемурам... шумоя нағз мебинам*” [28, с. 14].

Слово «*апа*» означает дочь родителей старшего возраста и используется как знак уважения при обращении к собеседнику.

2). Символические: “*Ту ғами худатро хӯр, сир наме, уштура дидӣ?*” [28, с. 215]. “*Ғавғое мехезад, сағ соҳибаширо намеёбад*” [28, с. 43].

Если подобное значение является устойчивым и повторяющимся в сфере этнических ценностей, то его можно назвать культурным или национально-культурным значением.

Таким образом, связь с культурным символом составляет содержание культурно-национальной коннотации.

Выражение коннотативного значения в слове “осмон” (*небо*).

В смысле безграничного, неизмеримого: “*Аз вай аз замин то осмон миннатдор, хурсанд буд*” [28, с. 9].

Неудачная ситуация:

“*Ба рақс омаданд ҳар ду, чарх мезаданд, осмону замин дар ин лаҳзаҳо пеши назари Мушарраф чарх мезад, олам гирдгардон, чароғҳо сиёҳу кабуд...*” [28, с. 12].

Чрезмерная похвала и описание:

“*Вайро дар хуирӯӣ бемисл, дар одоб, дар рақс бемисл гуфта ба осмон баровардааст!*” [28, с. 12].

Слово «мардбача» означает *храбрый, мужественный, бесстрашный*:

“*Мардбача, соҳиби ӯ, нангу номус дорад*” [28, с. 147].

Слово “*хокистар*” (*пепел*) означает унижение, презрение и слабость:

“*Дар ҳамин як шаб Мушарраф ду бор Меҳрубонро сӯзонд, хокистар кард, ширҳои ба вай додаширо аз почаки биниаш овард*” [28, с. 158].

Стоит отметить, что коннотативное значение слова и понятия определяется в зависимости от контекста и пользователя, раскрывая синонимию, антонимию, омонимию и семантическую сложность слова и понятия:

“*Туйхона, хонаи Абдушукур дар он лаҳзаҳо мотамкада буд, мотамхонаи Мушарраф ва тифлакони ӯ Моҳруяку Ҳичрон*” [28, с. 480].

М. Саломов утверждал, что «с одной стороны, слово, изолированно как семантическая единица, выражает только то значение, которое оно имеет само по себе, и в культурах и словарях это значение, прежде всего, объясняется... Но с другой стороны, слово, помимо выражения своего лексического значения, может также выражать и другое значение...» [16, с. 171]:

“Оташ мезанад ӯ ҳардуи онҳоро, дар аловашон гарм мешавад” [28, с. 12].

“Хонаамон чулмарг мешавад, оташ мегирад” [28, с. 135].

– *“Не, ман дигар шавҳар намекунам, – баъзан Мушарраф оташ гирифта дили волидайнро ба ҳарос меовард”* [28, с. 147].

Слово “оташ” постепенно перешло от денотативного к коннотативному значению. В выражении “оташ гирифта” (загореться) есть два типа коннотативного значения — ситуативное: *“Хонаамон чулмарг мешавад, оташ мегирад”* [28, с. 135] и выражение эмоции: *“Не, ман дигар шавҳар намекунам, – баъзан Мушарраф оташ гирифта дили волидайнро ба ҳарос меовард”* [28, с. 147].

Лингвисты Н.В. Крушевский, Ф. де Соссюр, К. Балли, Л.В. Шерба, Ю.Н. Караулов, М.В. Влаватская, Ю.Д. Апресян, И.В. Арнольд, Н.Г. Комлев, Н.А. Лукьянова, И.А. Стернин, В.Н. Телия, В.А. Булдаков, И.Н. Пахомова считают, что синтагматический макрокомпонент значения изучает совместимость слов и должен соответствовать человеческому сознанию в выборе языковых единиц, хранящихся в памяти, и их последующем объединении в речи.

Система отдельных семантических частей лежит в основе связности единиц и, таким образом, указывает на их частичную и объективную природу. Пример со словом “сар” (голова):

“Сари Меҳрубон аз рӯи болишт гечид, якнима шуд, қариб аз болои диван меафтод, ки Мушарраф аз ҷояш часта хест, ӯро болотар, ба паҳлӯи Мижгон кашид, баъд поёни пои онҳо нишаст” [28, с. 29]. *“Нозимӣ боз ба сари сухани озознамудааш омад”* [28, с. 38]. *“Ҳозир сараширо ба кучо занад?”* [28, с. 57]. *“Сар боло намекард, шарм медошт, ранги рӯяш суп - сурх гашта буд”* [28, с. 58].

Из рассмотрения данной темы становится очевидным, что демонстрация коннотативного значения на уровне слова занимает ключевое место в лексико-семантической системе. Специфические культурные и национальные особенности языка демонстрируются посредством объяснения коннотативного значения.

Третий раздел третьей главы озаглавлен **«Выражение коннотативного значения в морфосемантике»**. В отношении морфем и слов, которые мы будем изучать на другом уровне, мы приходим к выводу, что значение сконструированных или сложных слов по этому критерию может быть идентифицировано в двух частях объяснения значения языковой единицы – морфеме и слове. В этой связи Б.Ю. Городецкий предполагает, что «определение семантических уровней следует рассматривать в соответствии с дуальным, двусторонним анализом (выражением и содержанием) языковой единицы» [5, с. 135].

На морфосемантическом уровне существуют префиксные и суффиксные морфемы, которые в сочетании с другими словами способны образовывать языковую единицу с чётким значением.

“*Тухмат мекунӣ, ту одамкуш, ту одамхӯр, ту номусулмон...*” [28, с. 398]

В этом предложении пример слова *номусулмон* (*немусульманин*) с предложной морфемой «но-» в результате ассимиляции выражает коннотативное значение *золим, бераҳм (тиран, жестокий)*.

Также в этом разделе проанализировано и рассмотрено множество примеров, связанных со словами *шоха, кундук, посбон, дидаҳо, хушомад*:

“*Бо сӯзан чамъ карду бо шоха ба бод медиҳад пулҳояширо, захри баданашон гардад, хуноба хӯранд*” [28, с. 274].

“Бева, ҳаминро фаҳм, ки худи ман туро дигар ба ин хона даромадан намонам, пою пучакта бо чорӯби кундук мерӯбам” [28, с. 45].

Четвертый раздел третьей главы называется «**Коннотативное значение и текст**». Очевидно, что распознавание значения широких единиц основано на правильном распознавании узких единиц.

Так, какое же отношение к этому имеет метафорический феномен, расположенный на коннотативном уровне? Исследователи приводят идеи, выраженные в связи с рассмотрением выразительности как коннотации: «мы имеем в виду неудачную денотацию» [1, с. 114].

Приводится множество примеров изображения концепции отца в семейной культуре, любви и привязанности ребёнка, изображения сложной семейной ситуации, а также усилий и тяжёлого труда по поддержанию семьи: *Падар худаширо ба беморӣ андохт, сарашро бо рӯймоле сахт баста, ду шабу ду рӯз аз хона берун нашуд* [28, с. 40]. *Меҳрубоне, ки аз ғами падар дарди қўҳнааш рӯ гирифт, ўро беморхона бурданд* [28, с. 71]. *Ғами худатро не, ғами бачаҳоятро хўр, бепадар, дарбадар, бадбахт мешаванд онҳо* [28, с. 96].

При восприятии текста мы постоянно сталкиваемся с различными восприятиями и пониманиями в результате фактических и потенциальных изменений, внесённых автором:

“Нозимӣ ба идораи рӯзнома нав ба кор омада буд. Чавони шармгин. Ба рӯи касе нигоҳ қарда наметавонист. Сарнаст, гандаро, гӯё «не» гуфтани ҳарфро намедонист” [28, с. 45-46].

Понимание текста в устной форме зависит от уровня знаний говорящего и слушающего, а также от цели и

стратегии поведения или действия в данной ситуации. Эти критерии постоянно меняются:

“Нозимӣ рӯзи аз ҳамсараи, аз модари Мехрубон чудо шуда ба идора омадан ниҳоят хафаю ошуфта буд... Ҳеҷ гапу ҳарфе ба вай намефорид. Чӣ тавре мегӯянд, ҳолаширо худаи медонисту Худо” [28, с. 48].

Цель каждого текста оказать определённое воздействие на человека, поэтому, необходимо задействовать лингвистические и нелингвистические средства для создания желаемого восприятия текста читателем, как в результате, так и в процессе его понимания.

Таким образом, связность возникает не только в текстовых частях, но и между участниками коммуникации (за счёт вовлечения их исходных знаний, общих эмоциональных и психоаксиологических познавательных структур). Смысл и содержание связного текста определяются не метафизикой, а специфическими представлениями человека об окружающем мире, основанными на эмпирическом восприятии ассоциативно-номинальных связей между компонентами реальности. Определённые теории почти всегда рассматриваются человеком в явной форме, с учётом его позитивного или негативного личного отношения.

Заключение

Лингвистическая семантика занимает особое место в различных разделах языкознания. В ходе анализа и рассмотрения было установлено, что язык как система включает два направления: форму и содержание. В свою очередь, они дополняют друг друга и определяют и конкретизируют коммуникативную природу языка. Содержание имеет особое значение и положение и рассматривается как выражение богатства и красоты языка.

Из этого следует, что область лингвистической семантики охватывает задачи определения знаков, содержания, значения и типов информации:

1. Значение считается центральным элементом общей семантической системы языка, а процесс формирования значения является одним из первых теоретических вопросов, изучаемых в лингвистической семантике. Он отражает многогранный продукт человеческой психологии, знаний и опыта и является повторением всей реальности. Случай выражения своей функции через единицы мыслительного процесса разнообразен по содержанию и системе. Особенности типов значений определяются в обзорах, анализах и показателях, которые закладывают основу для описания семантической системы языка [5-М].

2. Прагматическое или прикладное значение, с его многообразием и спецификой значений, вносит существенный вклад в языковую семантическую систему, а также в улучшение семантической структуры языка [4-М].

3. Коннотативное значение приобрело собственное положение и функции в распознавании лингвистических и когнитивных особенностей и признано центральным значением прикладной семантики, поэтому оно стоит напротив денотативного значения при сравнении лексических значений.

4. В некоторых случаях отражается общность и различие других лексических значений, таких как стилистическое, эмоциональное, оценочное и коннотативное. Главная общность лексических значений, включая коннотативное, заключается в том, что выражение этих типов значений чаще всего осуществляется языковыми единицами [2-М].

5. Сравнительное исследование коннотативного и стилистического значений лексического состава рассматриваемого произведения показало, что в литературной прозе писателя использование языковых явлений способствовало повышению выразительности и красноречия языка произведения. Писатель обладает уникальным художественным стилем и умело использует коннотативное и стилистическое значения при выражении своих мыслей, что свидетельствует о красноречии и широких возможностях таджикского языка в семантической системе [1-М].

Эмоциональное значение – это тип прагматического значения, при этом коннотативное значение является внутренней особенностью языка, используемой для отражения эмоций. Из анализа предложений в работе стало ясно, что эмоциональное и коннотативное значения тесно связаны, и выражение эмоций людей возможно посредством использования компонента эмоционального значения в системе унитарных значений языка [4-М].

7. Коннотативное значение, с добавлением ещё одного функционального значения, такого как значение оценки, демонстрирует специфичность в представлении материала, то есть определяется позиция говорящего, слушателя и читателя, и создаётся баланс по шкале «хорошо/плохо» [1-М].

8. В ходе обсуждения темы было установлено, что коннотативное значение выражается на протяжении всего процесса и на всех уровнях языковой семантики. Начиная с уровня фоносемантики, особенности коннотативного значения проявляются в характеристиках звуков языка.

9. В лингвистике лексическое значение слова и его положение в лексической системе анализируются глубоко и точно. Исследования современных лингвистов доказали, что роль слова в науке семантики чрезвычайно важна, а

лексическое значение слова также занимает фундаментальное место в семантической системе языка. Комплексное изучение и исследование коннотативного значения на уровне слова или слова показывает процесс понимания единства и целостности семантической системы языка с её подсистемами. Из научной литературы, посвящённой этой теме, становится ясно, что учёные и исследователи классического и современного периодов внесли большой вклад в определение сходств и различий типов значений в лексической системе, раскрывая статус и место типов лексического значения в развитии семантической системы и взаимодействии между языковыми единицами. Коннотативное значение используемых слов показывает, что отношение автора к объективной реальности можно понять через связь между значениями [6-М].

10. На другом уровне лингвистической семантической системы, таком как морфосемантика, коннотативное значение имеет свою специфику, то есть вспомогательные элементы языка и изменения формы и структуры языковой единицы также могут способствовать выражению коннотативного значения [2-М].

11. Анализ показал, что в предложении и тексте конкретное и специфическое выражение коннотативного значения имеет больше условий, поскольку предложение состоит из множества элементов и возможностей. Это значение В предложении и тексте произведения семантическая природа слов используется с точки зрения их знака, местоположения, принадлежащих им слов, а также с точки зрения лексико-семантических групп и лексико-семантических типов слов. В предложении и тексте более очевиден контрастный, синонимичный и многозначный характер коннотативного значения, что

приводит к расширению пространства для выражения коннотативного значения в предложении и тексте [З-М].

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ПРИМЕНЕНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ

В лингвистике носителей языка, в частности, в разделе семантики, мы изучили коннотативное значение и его взаимодействие с другими типами прагматического значения на разных уровнях семантики, рассматривая и обсуждая особенности этого типа значения на примере произведения Караматулло Мирзо «Дар орзуи падар» и работ других поэтов и писателей, связанных с нашим исследованием. Также, с целью использования коннотативного значения и его совершенствования в лингвистической семантике, мы даём следующие рекомендации по применению результатов исследования:

1. Отражение объектов, фактов и событий в мире происходит через их значения и типы, поэтому тема нашего исследования актуальна в современной лингвистике и полезна для исследователей в этой области.

2. На основе результатов диссертации планируется в форме монографии рассмотреть теоретические и практические особенности коннотативного значения как типа значения в системе семантики.

3. Изучение смысловых и коннотативных понятий посредством сравнения и сопоставления помогает получить всесторонние научные знания о познании, улучшить и расширить знания о семантической системе языка, интеграции значений и их взаимном влиянии, а также определить специфику каждого значения.

4. Выводы и результаты исследования могут быть использованы на уроках и курсах по лингвистической

семантике, прикладной или прагматической лингвистике, преподавании теории языка, когнитивной, культурной и этнолингвистики, а также для проведения семинаров и специализированных курсов по общей лингвистике, семантике, коннотации, прагматике и стилистике.

5. Результаты исследования можно использовать для подготовки лингвистических основ изучения значения в современном таджикском литературном языке в высших учебных заведениях филологического направления в рамках специальных курсов, семинаров и лекций по теории и практике устной и письменной речи.

6. Национальные и культурные особенности коннотативного значения способствуют решению проблем выявления общих и специфических законов языка в области семасиологии, а также решению ряда теоретических проблем лингвистики.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ:

А). Статьи в рецензируемых журналах, рекомендованных ВАК при Президенте Республики Таджикистан:

[1-М]. Бустонзода, Т.Б. Чойгоҳи маъноӣ коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ / Т.Б. Бӯстонзода // Сияние науки. – Душанбе, 2025. – С. 369-374.

[2-М]. Бустонзода, Т.Б. Баъзе мухтассоти калима ва истилоҳоти ифодагари ҳешутаборӣ дар романи “Дар орзуи падар”-и Кароматуллоҳи Мирзо / Т.Б. Бустонзода // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2025. – №1/2 (134). – С. 130-134.

[3-М]. Бустонзода, Т.Б. Баъзе вижагиҳои истилоҳоти марбут ба мафҳумҳои “хона” ва ”дар” дар романи “Дар орзуи падар”-и Кароматуллоҳи Мирзо / Т.Б. Бустонзода // Вестник Бохтарского государственного университета имени Носира Хусрава. Серия гуманитарных и экономических наук. – Бохтар, 2025. – №1/3 (137). – С. 215-218.

[4-М]. Гулназарзода, Ж.Б., Бустонзода, Т.Б. Вижагиҳои маъноӣ прагматикӣ / Ж.Б. Гулназарзода, Т.Б. Бустонзода // Вестник университета языков. Серия филологических, педагогических и исторических наук. – Душанбе, 2025. – №4 (60). – С. 44-53.

[5-М]. Бустонзода, Т.Б. Таносуби хелҳои маъноӣ луғавӣ бо вожа дар матни бадеӣ ва гуфтор / Т.Б. Бустонзода // Вестник университета языков. Серия филологических,

педагогических и исторических наук. – Душанбе, 2025. – №4 (60). – С. 12-17.

Б). Статьи, опубликованные в других научных изданиях:

[6-М]. Джураева, Т.Б. Маъноӣ коннотативӣ ва матн (дар мисоли асари “Дар орзуи падар”-и Кароматулло Мирзо) / Т.Б. Джураева // Материалы республиканской научно-практической конференции “Актуальные проблемы изучения иностранных языков (русский, английский и китайский) в современном мире”. – Душанбе, 2024. – С. 97-100.

[7-М]. Бустонзода, Т.Б. Вижагии маъноӣ луғавӣ дар маъношиносӣ / Т.Б. Бустонзода // Материалы международной научно-практической конференции “Роль таджикского языка в сохранении и распространении ценностей региона Азии”. – Душанбе, 2024. – С. 148-153.

[8-М]. Бустонзода, Т.Б. Баъзе вижагиҳои калима ва истилоҳоти ифодагари тӯю маросими хонадоршавӣ дар романи “Дар орзуи падар”-и Кароматуллоҳи Мирзо / Т.Б. Бустонзода // Материалы международной научно-практической конференции “Актуальные проблемы филологии: цели и перспективы развития”. – Хучанд, 2024. – С. 269-272.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТ

І.Адабиёти илмӣ

1. Азимова, С.Н. Вижагиҳои навъҳои маъноӣ луғавӣ дар маъношиносӣ (дар намунаи «Анвори сухайлӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ): дисс... ном. илм. филол. [Матн] / С.Н. Азимова. – Душанбе, 2024. -186 с.
2. Алефиренко, Н.В. Теория языка [Текст] / Н.В. Алефиренко. –М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 368 с.

3. Беляевская, Е.Г. Концептуальные основания семантики языковых единиц: (От лексикологии к фразеологии) [Текст] / Е.Г. Беляевская // Несколько словные единицы номинации в английском языке: От лексикологии к фразеологии. – М., 2005. – С. 9-24.
4. Винокур, Г.О. Введение в изучение филологических наук [Текст] / Г.О. Винокур. // Сост. и сопровод. ст. С.И. Гиндина. – М., 2000. -189 с.
5. Городецкий, Б.Ю. К проблеме семантической типологии [Текст] / Б.Ю. Городецкий. – М., 1969. – С. 130-208.
6. Гулназарова, Ж. Марзҳои маъноии чанд феъл дар «Баҳористон»-и Абдурахмони Чомӣ [Матн] / Ж. Гулназарова // Забон-рукни тоат. Маҷаллаи илмӣ-назариявӣ. Китоби 9. – Душанбе: Пойтахт, 2017, – С. 185-198.
7. Гулназарова, Ж. Маъноии денотативӣ-сигнификативии феъл дар «Хирадномаи Искандарӣ»-и Абдурахмони Чомӣ [Матн] / Ж. Гулназарова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2019. – №1. – С. 8-13.
8. Ельмслев, Л. Произведения автора 1. Прологомены к теории языка. Перевод с английского. Серия "Лингвистическое наследие XX века" [Текст] / Л. Ельмслев. – М., 1953. - 92 с.
9. Иванова, Е.В. Лексикология и фразеология современного английского языка [Текст] / Е.В. Иванова. – М., 2011. - 352 с.
10. Кубрякова, Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов [Текст] / Е.С. Кубрякова. – М., 1996. - 245 с.
11. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Ҷ.1. [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2003. - 492 с.
12. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик. Ҷ.2. [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе, 2016. –238

13. Қосимова, М.Н. Чор унсур: маъниофаринӣ, калимасозӣ (дар асоси маводи «Маснавии маънавӣ») [Матн] / М.Н. Қосимова. – Душанбе: Деваштич, 2007. - 265 с.
14. Маджидов, Х. К вопросу об определении содержания фразеологической семантики в таджикском языке / Х. Маджидов [Текст] // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Башхи илмҳои филологӣ. – №1. – Душанбе, 1990. – С. 48-58.
15. Маслова, А.Ю. Введение в прагмалингвистику [Текст] / А.Ю. Маслова. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 148 с.
16. Саломов, М. Ифодаи маҷоз дар ғазалиёти Ҳофизӣ Шерозӣ [Матн] / М. Саломов. – Душанбе, 2001. – С. 3-43.
17. Саломов, М. Баъзе хусусиятҳои сарфию услубии феъл дар забони ғазал [Матн] / М. Саломов // Ахбори ДДХБСТ. – Душанбе, 2015. – №3(64). – 93-100.
18. Саломов, М. Баъзе хусусиятҳои семантикию грамматикӣ феълҳо дар забони ғазал [Матн] / М. Саломов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2015. – №4\5 (174). – С. 8-13.
19. Саломов, М. Вижагиҳои савтӣ, маъноӣ ва маҷозию фразеологӣ забони шеърӣ тоҷикӣ [Матн] / М. Саломов. – Душанбе: Пойтахт, 2017. – 266 с.
20. Саломов, М. О некоторых теоретических аспектах языка таджикско-персидской поэзии [Текст] / М. Саломов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои филологӣ. – Душанбе, 2016. – №4\5 (209). – 17-21.
21. Саломов, М. Вижагиҳои забонии ғазалиёти шоирони асрҳои XII-XIV (таҳлили сохтори фонетикӣ, семантикӣ ва фразеологӣ луғавӣ): дисс... док. илм. фил.: 10.02.22 / М. Саломов. – Душанбе, 2018. - 367 с.
22. Санжаров, Л. Современная фонетика [Текст] / Л. Санжаров. –Тула, 2000. - 139 с.
23. Сафавӣ, К. Навиштаҳои пароканда, баргардонҳое дар

боби забоншиносӣ [Матн] / К. Сафавӣ. – Техрон, 1391. - 597 с.

24. Сафарова, Г.Ф. Семантическое поле слова «зан» (женщина) в таджикской поэзии [Текст] / Г.Ф. Сафарова. – Душанбе: Нушбод, 2021. - 212 с.

25. Стернин, И.А. Лексическое значение слова в речи [Текст] / И.А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1985. – 171 с.

26. Телия, В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц [Текст] / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. - 143 с.

27. Хочаев, Д. Гуфтори наку куҳан нагардад [Матн] / Д. Хочаев. – Душанбе, 2011. - 240 с.

І. Сарчашмаи мисолҳо:

28. Мирзо, К. Дар орзуи падар [Матн] / М. Карооматуллоҳи. – Душанбе, 1990. – 600 с.

АННОТАТСИЯИ

кори диссертатсионии Бустонзода Тахмина Бустон дар мавзун “Маъноии коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ (бар мабноии “Дар орзуи падар”-и Кароматулло Мирзо)”, ки барои дарёфти дараҷаи номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.2. Назарияи забон пешниҳод шудааст.

Калидвожаҳо: маъношиносӣ, гуфтор, маъноии коннотативӣ, ҳиссиёт, маъноии корбурдӣ, маъноии прагматикӣ, маъноии эҳсосӣ, таъсирпазирӣ, маъно, вазъият, фоносемантика, забоншиносӣ, таносуби маъноӣ, маъноии лугавӣ, нутқ.

Дар диссертатсияи мазкур масоили марбут ба маъноии коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ бар мабноии “Дар орзуи падар”-и Кароматулло Мирзо мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, ҷойгоҳ ва хусусияти маъноии коннотативӣ дар низоми маъношиносӣ дар асоси асарии мушаххас баррасӣ гардидааст.

Мақсад аз навиштани диссертатсия омӯзиш ва таҳқиқи ҳамаҷонибаи виваҷҳои назариявӣ амалии маъноии коннотативӣ дар низоми маъношиносии забони тоҷикӣ мебошад.

Методҳои таҳқиқ. Барои ҳалли масъалаҳои дар таҳқиқ гузошташуда усулҳои шарҳи маъноии калима бештар мувофиқанд. Ҳангоми пажӯҳиш ба методҳои мушоҳида (таҳлили маводди назариявӣ) ва таҳлили сохторию функционалӣ диққати махсус дода шудааст.

Дар таҳқиқ хусусиятҳои хоси маъноии корбурдӣ, прагматикӣ, эҳсосӣ ва таъсирпазирӣ онҳо нишон дода шудааст. Маводи назариявӣ ва амалии диссертатсия дар баргараф намудани мушкilotи лугавию прагматикӣ барои мутахассисони соҳа метавонад кумак расонад.

Натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада назарияи маъноии коннотативиро пурра намуда, барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт шароити мусоид фароҳам меорад.

Маводди диссертатсия барои баргузорию курсҳои назариявӣ забоншиносӣ, маъношиносӣ, курсҳои махсус ва барои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ хизмат намуда, метавонад дар рушди густариши таҳқиқоти назарияи забон муҳим бошад.

Истифодаи мисолҳои диссертатсия ҳамчун воситаи аёни дар назарияи забон, лугатшиносӣ, маъношиносӣ ва услубшиносӣ аз манфиат холӣ нест.

АННОТАЦИЯ

на диссертационную работу Бустонзода Тахмины Бустон на тему «Коннотативное значение в семантической системе (на основе повести «Мечта об отце» (Дар орзуи падар) Кароматулло Мирзо), представленная на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 6.2.2. Теория языка.

Ключевые слова: семасиология, разговор, коннотативное значение, эмоция, прикладное значение, прагматическое значение, эмоциональное значение, аффективность, семантика, ситуация, фоносемантика, лингвистика, семантическая корреляция, лексическое значение, речь.

В данной диссертации исследуются вопросы, связанные с коннотативным значением в семантической системе на основе повести Кароматулло Мирзо «Мечта об отце» (Дар орзуи падар), и рассматривается место и характеристики коннотативного значения в семантической системе на основе конкретного произведения.

Цель написания диссертации – изучение и всестороннее исследование теоретических и практических особенностей коннотативного значения в семантической системе таджикского языка.

Методы исследования. Методы семантической интерпретации слов наиболее подходят для решения проблем, поставленных в исследовании. В ходе исследования особое внимание уделялось методам наблюдения (анализ теоретического материала) и структурно-функциональному анализу.

Исследование выявило специфические особенности прикладного, прагматического, эмоционального значения и их влияние. Теоретический и практический материал диссертации может помочь специалистам в данной области в преодолении лексико-прагматических проблем.

Результаты, полученные в диссертации, дополняют теорию коннотативного значения и создают благоприятные условия для дальнейших исследований в этой области.

Материал диссертации может служить для проведения теоретических курсов по лингвистике, семасиологии, специализированных курсов, а также для научных исследований и может иметь важное значение для развития и расширения исследований в теории языка.

Примеры, приведенные в диссертации могут быть полезны и можно использовать в качестве наглядного пособия в теории языка, лексикографии, семасиологии и стилистике

ANNOTATION

of the dissertation by Bustonzoda Takhmina Buston entitled “Connotative Meaning in the Semantic System (Based on the Novel “Dream of the Father” (Dar Orzui Padar) by Karomatullo Mirzo)”, submitted for the degree of Candidate of Philological Sciences in the specialty 6.2.2. Theory of Language.

Keywords: semasiology, talk, connotative meaning, emotion, applied meaning, pragmatic meaning, emotional meaning, affectivity, meaning, situation, phonosemantics, linguistics, semantic correlation, lexical meaning, speech.

This dissertation deals with the issues related to connotative meaning in the semantic system based on Karomatullo Mirzo’s novel “Dream of the Father” (Dar Orzui Padar). It explores the place, role, and characteristics of connotative meaning within the semantic system through the analysis of a specific literary work.

The aim of the dissertation is to study and comprehensively investigate the theoretical and practical features of connotative meaning in the semantic system of the Tajik language.

Research Methods. Methods of semantic interpretation of words were considered the most appropriate for addressing the research objectives. Particular attention was paid to the methods of observation (analysis of theoretical material) and structural-functional analysis.

The research identifies the specific features of applied, pragmatic, and emotional meanings, as well as their influence on language use. The theoretical and practical materials of the dissertation may assist specialists in overcoming lexical-pragmatic problems within the field.

The finding **results** in the dissertation contribute to the theory of connotative meaning and create favorable conditions for further research in this area.

The materials of the dissertation may be used in theoretical courses on linguistics, semasiology, and specialized language studies, as well as in scientific research. They may also play an important role in the development and expansion of studies in language theory.

The examples presented in the dissertation can serve as useful illustrative material and may be employed as teaching aids in language theory, lexicography, semasiology, and stylistics.